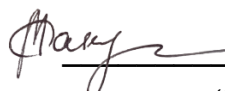

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
МАРІУПОЛЬСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ДОШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ

До захисту допустити:
В.о. завідувача кафедри

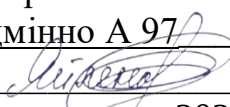
 Світлана МАКАРЕНКО
«19» листопада 2024 року

**ТЕХНОЛОГІЯ РОБОТИ З ІЛЮСТРОВАНИМИ ЛІТЕРАТУРНИМИ
ТВОРАМИ ДЛЯ ДІТЕЙ ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ**

Кваліфікаційна робота
здобувача вищої освіти другого
(магістерського) рівня вищої освіти
освітньо-професійної програми
«Дошкільна освіта. Інклюзія»
Сарбей Ірини Миколаївни

Науковий керівник:
Крутий К. Л., доктор педагогічних
наук, професор

Рецензент:
Зданевич Л. В., д.пед.н., професор,
завідувач кафедри дошкільної
педагогіки, психології та фахових
методик Хмельницької гуманітарно-
педагогічної академії

Кваліфікаційна робота захищена
з оцінкою відмінно А 97
Секретар ЕК
« 12 » лютого 2025 року

Київ – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ	8
1.1. Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі.....	8
1.2. Психолого-педагогічні особливості сприймання дітьми старшого віку ілюстрованих літературних творів.....	19
1.3. Використання ілюстрованих літературних творів як засобу розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти та родині	29
РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ІЛЮСТРОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ.....	42
2.1. Опис експериментального дослідження.....	42
2.2. Діагностика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного (констатувальний етап дослідження).....	61
2.3. Технологія роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів.....	66
2.4. Результати запровадження технології роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів.....	75
ВИСНОВКИ.....	84
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	89
ДОДАТКИ.....	99

ВСТУП

Актуальність дослідження. Читання книжок з ілюстрованими творами в старшому дошкільному віці, що супроводжується продуктивною зоровою реакцією на прочитане та побачене, може бути відправною точкою для розвитку візуальної грамотності. Поняття візуальна грамотність трактується як вміння розпізнавати, аналізувати, інтерпретувати, створювати і використовувати візуальну інформацію в процесі комунікації (за М. Друшляк [Друшл]). Книжки з ілюстрованими творами — це особливий вид книжок, що поєднує в собі словесне й художні візуальні коди спілкування, які впливають на стан розвитку зв'язного мовлення (як діалогічного, так і монологічного).

Книги є проміжним етапом між коміксами, які зосереджуються на візуальних елементах. Деякі сучасні книжки з ілюстрованими творами містять такі елементи, як нелінійність, автореферентний текст, саркастичний або насмішкуватий тони та антиавторитарну позицію. Зв'язок між текстом та ілюстрацією є важливим аспектом зображення.

Виокремлюються три ключові елементи друкованих мультимодальних ансамблів — текст, візуальне зображення (фотографії, малюнки, малюнки, діаграми, таблиці) та дизайн (краї, типографіка, інші графічні елементи).

Читання книжки з ілюстрованими творами — це читання мультимодального тексту, який має специфічні особливості та функції: функція малюнків (іконічних знаків) полягає в тому, щоб описувати або щось репрезентувати; функція слів, умовних знаків, полягає насамперед у розповіді, тобто складанні зв'язного тексту.

Завдяки правильному добору книжок з ілюстрованими творами діти дізналися про кольори, змішування кольорів, різні художні техніки, значення точки зору та фокусу, типографіку та структуру книжки з малюнками.

Читання та розуміння книжок з ілюстрованими творами тісно пов'язане з візуальною грамотністю. Читання книжок з ілюстрованими творами відрізняється від читання неілюстрованих текстів. «Читання» ілюстрацій вимагає регулярного знайомства з візуальною мовою, розширення лексикону, розвитку зв'язного мовлення.

Залежно від віку діти дізнаються, як елементи візуального мистецтва та дизайну змінюють значення тексту та впливають на інтерпретацію. Пасивно дивлячись на ілюстрації в книжці з ілюстрованими творами, дитина не зможе зрозуміти й інтерпретувати книгу як мультимодальний текст, який розвиває діалогічне та монологічне мовлення.

Неілюстрований літературний твір є гарною відправною точкою для художнього вираження. Художнє вираження на основі книжок з ілюстрованими творами стимулює продуктивну реакцію дітей на текст та/або ілюстрації до малюнка або книги. Книжку з малюнками також можна використовувати як основу для планування різноманітних візуальних образотворчих дій та завдань, оскільки за допомогою нього можна вибрати художній мотив, техніку, навіть мистецьку проблему або як заохочення дітей до створення власної картини книги. Читання та інтерпретація книжок з ілюстрованими творами в старшому дошкільному віці знаходиться у сфері дошкільної освіти. Хоча книжки з ілюстрованими творами є дуже популярними із поміж дітей і вихователів, увагу дорослих зосереджено в основному на розвиток зв'язного мовлення.

Діти старшого дошкільного віку можуть спочатку написати текст (за допомогою дорослого), розділити його на окремі сторінки (найпростіший спосіб читання книжок з ілюстрованими творами в дошкільному віці, зробити складений буклет тощо), а потім створити ілюстрації.

Старші дошкільники досліджують за допомогою яких частин інформації вони створять ілюстрації, а які через текст, і як взаємодія між текстом та ілюстрацією вплинуть на їхнє зв'язне мовлення.

Читання книжок з ілюстрованими творами та художня творчість є, по суті, міжпредметною інтеграцією зв'язного мовлення з творчістю, що належить до сфери образотворчого мистецтва. Отже, можна стверджувати про необхідність розробки системи специфічних педагогічних прийомів, які необхідно інтегрувати в будь-яке обговорення зображення книги.

Використання специфічних педагогічних прийомів охоплює: естетичну комунікацію – зв'язок між дорослим (вихователь, вихователі, батьки та/або значущі дорослі, старші діти), дитиною та творами мистецтва.

Зображення вважаються менш важливими і зазвичай не включаються в процес інтерпретації книжки з ілюстрованими творами. Основним питанням нашого дослідження було вивчення поглядів старших дошкільників та вихователів закладів дошкільної освіти про те, як ілюстровані книжки інтегровані в освітній процес.

Актуальність дослідження, соціальна значущість і недостатнє його науково-теоретичне обґрунтування зумовили вибір теми нашого дослідження **«Технологія роботи з ілюстрованими літературними творами з дітьми старшого дошкільного віку»**.

Об'єкт дослідження: ілюстровані літературні твори для дітей старшого дошкільного віку.

Предмет дослідження: обґрунтування педагогічних умов розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку у процесі використання ілюстрованих літературних творів.

Мета: теоретичне дослідження шляхів розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку у процесі використання ілюстрованих літературних творів.

Завдання дослідження:

1. Здійснити ретроспективний аналіз досліджуваної проблеми.
2. Окреслити особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку під час використання дорослими ілюстрованих літературних творів.
3. Здійснити аналіз чинних програм для дітей старшого дошкільного віку щодо використання ілюстрованих літературних творів для дітей дошкільного віку.
4. Запропонувати технологію роботи з ілюстрованими літературними творами з дітьми старшого дошкільного віку.

Методи дослідження:

теоретичні: вивчення педагогічної літератури та нормативних документів про освіту, аналіз, синтез, узагальнення;

емпіричні: вивчення та узагальнення передового педагогічного досвіду.

База проведення дослідно-експериментальної роботи. Дослідницьку роботу було проведено в закладі дошкільної освіти №6 «Веселка» м. Гайворона Кіровоградської області.

Апробація дослідження відбувалась на таких конференціях.

1. Сарбей І. Вплив ілюстрацій до літературних творів на розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку: огляд досліджень. Дебют: *Збірник тез доповідей студентів психолого-педагогічного факультету МДУ за результатами участі у Декаді студентської науки 2024* / За заг. ред. к.політ.н., проф. Трофименко М.В., д.е.н., проф. О.В. Булатової. Київ, 2024. С.126-131.

2. Сарбей І. Дослідження стану розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за допомогою ілюстрованих літературних творів. *Магістерські студії психолого-педагогічного факультету Маріупольського державного університету: збірник наукових праць здобувачів ОС Магістр ОП «Дошкільна освіта», «Початкова освіта», «Фізична культура», «Практична психологія», «Менеджмент. Управління закладом загальної середньої освіти»* / за заг. ред. Л.В. Задорожної-Княгницької. Випуск 2. Київ: МДУ, 2024. С.66-74.
3. Сарбей І.М. Особливості розуміння старшими дошкільниками ілюстрацій до літературних творів. *Інновації в дошкільній освіті: теорія, перспективи, шляхи запровадження у практику: збірник матеріалів III Всеукраїнської науково-практичної конференції, 28 березня 2024 року* / за заг. ред. Ю.О.Демидова. Маріуполь: МДУ, 2024. С.21-24.

Структура роботи: робота складається зі вступу, двох розділів, висновків, списку використаних джерел (83 найменування), 8 додатків на 15 сторінках. Ілюстративний матеріал подано в таблицях та на рисунках. Основний зміст роботи викладено на 88 сторінках.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ

1.1. Проблема розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку в психолого-педагогічній літературі

На сьогодні проблема розвитку мовлення є особливо актуальною. Відмінними рисами сучасного суспільства є: заміна живого людського спілкування залежністю від девайсів, відсутність спілкування між вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми, ігнорування мовленнєвих труднощів дошкільників.

Дорослі часто відмахуються від дитячих запитань, не часто слухають, не перебиваючи. Вони використовують у спілкуванні з дитиною не завжди правильне мовлення. Книги, якщо читають, то не обговорюють зміст.

Дошкільний вік унікальний, тому важливо не пропустити цей період і розкрити творчий потенціал кожної дитини. У віці 5-6 років у дітей активно розвиваються здібності до художньої творчості та мовленнєві вміння – уміння диференціювати звуковий склад мовлення, узгоджувати слова в реченні, встановлювати (розпізнавати) значення слів. Мовленнєва діяльність дошкільників – це мовлення, яке виступає або в формі цілісного акту діяльності, що має певну мотивацію, або в формі мовленнєвих дій, включених у певну діяльність.

Мовленнєва діяльність дошкільників освітньому процесі проявляється в різних модифікаціях:

- сприяє активному сприйняттю інформації дорослими та відповідям дошкільників, сприяє придбанню змістовної основи пізнавальних процесів і форм мовленнєвого вираження, яке реалізується у зв'язному мовленні;

- формує мовлення дошкільника, збагачує його засобами художньої виразності; збагачує саму особистість дитини;
- є вираженням результатів власних пізнавальних досягнень дошкільників: змісту знань, їх особливого характеру, рухливості знань, умінь, якостей особистості;
- виражає ставлення дошкільників до виховання та навчання, їхні внутрішні мотиви, інтереси, схильності, їхній настрій, задоволення від пізнавальної, мовленнєвої діяльності;
- виступає експресивно у формуванні інтерсуб'єктивних відносин дошкільників і дорослих, як вираз позиції дошкільника, його прагнення впливати на дорослого, однолітків, доводити, переконувати їх у справедливості своїх мовленнєвих суджень за допомогою ілюстрованих літературних творів;
- складає основу спілкування дошкільника з однолітками та дорослими у всіх його проявах: в обміні досвідом, думками, судженнями, настроями, в чому, як правило, виражається і вплив на оточуючих.

Мовленнєві вміння дошкільників являють собою готовність до сприйняття та відтворення зв'язного тексту за ілюстрованими літературними творами, отже, охоплюють мовленнєву асоціативність, мовленнєву емоційність, мовленнєву образність, мовленнєву рефлексію та мовленнєву гру.

Визначимо *лінгводидактичні принципи розвитку зв'язного мовлення старших дошкільників за ілюстраціями до літературних творів.*

- *Принцип візуалізації.* Використання ілюстрацій допомагає дітям краще уявляти та розуміти зміст літературного твору. Візуальні образи сприяють активізації мислення та стимулюють бажання дітей обговорювати побачене.

Так, під час читання оповідання «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» Оксани Драчківської вихователь показує дітям ілюстрації з книги.

Запитує, хто зображений на малюнку, що роблять герої та як вони взаємодіють між собою. Пропонує дітям описати, що відбувається на кожній ілюстрації та як це пов'язано з сюжетом казки.

- *Принцип інтерактивності.* Активне залучення дітей до обговорення ілюстрацій та їх змісту. Важливо, щоб діти не лише слухали, а й брали участь у розмові, висловлюючи свої думки та враження.

Так, після читання оповідання «Сукня для Марусі» Грасі Олійко (ілюстратор – Грася Олійко) вихователь пропонує дітям розглянути ілюстрації та обговорити, як змінюється настрій героїв на кожній з них. Запитує, які емоції викликають у дітей ті чи інші ілюстрації та чому.

- *Принцип асоціативності.* Використання ілюстрацій для створення асоціацій з реальним життям дітей. Це допомагає зробити зміст твору більш зрозумілим та близьким для них.

Так, під час читання ілюстрованого літературного твору «Історія одного поросяти» Юрій Винничук (ілюстратор – Н. Кохаль) вихователь показує дітям ілюстрації з будинками поросят. Запитує, чи бачили вони такі будинки в реальному житті та чим вони відрізняються. Пропонує дітям намалювати власні будинки та обговорити, чому вони вибрали саме такі матеріали та форми.

- *Принцип емоційної залученості.* Використання ілюстрацій для викликання емоційної реакції у дітей. Емоційна залученість сприяє кращому запам'ятовуванню та розумінню матеріалу.

Під час читання казки «Тю!» — сказав їжачок» від видатного вітчизняного письменника Сашка Дерманського вихователь показує дітям ілюстрації з головними героями. Обговорює, які емоції викликають у них ці персонажі та чому. Запропоновує дітям намалювати власні ілюстрації до казки, виражаючи свої емоції та враження.

- *Принцип системності.* Поетапне використання ілюстрацій для послідовного

розвитку зв'язного мовлення. Важливо, щоб діти вчилися аналізувати та обговорювати ілюстрації крок за кроком.

Під час читання казки *«Мандрівка дощинки» Олександра Ільченка (художник Кость Лавро)* вихователь пропонує розглянути ілюстрації поетапно. Спочатку обговорюється загальний сюжет, потім зосереджується увага дітей на окремих персонажах та їх діях. Пропонується дітям скласти власну історію на основі ілюстрацій, використовуючи послідовність подій.

- *Принцип індивідуалізації.* Врахування індивідуальних особливостей кожної дитини при роботі з ілюстраціями. Важливо, щоб кожна дитина могла висловити свої думки та враження.

Так, під час читання казки *«Снігова Королева» Г. Х. Андерсона (український книжковий графік Владислав Єрко)* вихователь запитує кожну дитину, що їй найбільше сподобалося на ілюстраціях та чому. Пропонує дітям створити власні ілюстрації до казки, враховуючи їх індивідуальні уподобання та здібності.

- *Принцип інтеграції.* Інтеграція ілюстрацій з іншими видами діяльності (малювання, ліпка, драматизація тощо) для комплексного розвитку зв'язного мовлення.

Після читання казки за вибором дітей вихователь пропонує дітям створити власні ілюстрації до казки, використовуючи різні матеріали (папір, фарби, пластилін тощо). Організовує драматизацію казки, де діти зможуть втілити героїв та обговорити їх дії та вчинки.

Зазначені лінгводидактичні принципи допоможуть ефективно розвивати зв'язне мовлення старших дошкільників за допомогою ілюстрацій до літературних творів.

Провідним принципом розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку (окрім визначених лінгводидактами традиційних принципів) є принцип закономірності та інтегративності, який реалізується на рівні:

- особистості дитини у сукупності всіх сторін її розвитку, вплив на мовленнєву сторону в процесі мовленнєвої діяльності;
- виокремлення певних сторін (ярусів) мовлення та їх освоєння з урахуванням їх взаємодії в мовленнєвій діяльності дошкільників.

Читання літературних творів з ілюстраціями в дошкільному періоді, що супроводжується продуктивною зоровою реакцією на прочитане та побачене, може бути відправною точкою для розвитку зорової та мультимодальної грамотності. *Книга з ілюстраціями* — це текст, картинки, загальний дизайн і, перш за все, досвід читача. Це визначення багато в чому показує, наскільки складною є дитяча книжка з ілюстраціями.

Літературні твори з ілюстраціями — це особливий тип книг, що поєднує вербальний і візуальний коди спілкування. На думку Д. Харамії (Haramija D. [Haramija, с. 28]), літературні твори з ілюстраціями є проміжною стадією між коміксами, в яких основна увага приділяється візуальним елементам, і ілюстрованими книгами, в яких основна увага приділяється тексту, наприклад, у класичних книжках із ілюстраціями, таких як *Снігова королева* Г. Х. Андерсена (видавництво «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ГА»), або взагалі мінімальним текстом чи його відсутністю («Кумедний вімельбух для маленьких чомусиків» видавництва «Ранок»).

Деякі сучасні літературні твори з ілюстраціями для дітей дошкільного віку мають постмодерністські елементи, такі як нелінійність, саркастичні або навіть глузливі тони. Інформація, що міститься в тексті, зазвичай також входить до ілюстрації, зрідка можна зустріти персонажа, не згаданого у тексті. Аналіз літературних творів з ілюстраціями для українських дітей дає можливість виокремити два елементи, а саме: тісну взаємодію вербального та візуального (обидва доповнюють та вдосконалюють один одного) та інтертекстуальність, що є передумовою множинності значень літературних творів з ілюстраціями [Крутий

К. Виховний вплив]. Останні п'ять років активно просувається нова форма книжок з ілюстраціями — це книга, в якій немає тексту (доповнення з QR-кодом), за винятком таких випадків, як заголовок книги.

Методологічним підґрунтям нашого дослідження є «Стратегія розвитку читання на період до 2032 року «Читання як життєва стратегія» (Розпорядження КМУ від 3 березня 2023 р. № 190-р), освітній напрям «Читання і письмо, або Мандрівка до Країни Слів», запропонований у парціальній програмі формування культури інженерного мислення в дітей передшкільного віку «STREAM-освіта, або Стежинки у Всесвіт» (автори — К. Л. Крутій, О. М. Каплуновська та І. Б. Стеценко [2] та підхід Ф. Серафіні (Serafini F. [Serafini F., с. 13]), що характеризує літературні твори з ілюстраціями як мультимодальні ансамблі. *Трьома ключовими елементами друкованих мультимодальних ансамблів, на думку дослідників, є текст, візуальні образи* (фотографії, малюнки, картинки, діаграми, таблиці) *та дизайн* (типографіка, інші графічні елементи), особливу увагу він звертає на помилкове розуміння комунікаційних кодів як окремих сутностей цілого. *Читання дітям старшого дошкільного віку літературних творів з ілюстраціями* — це читання мультимодального тексту, що має специфічні особливості та функції: функція зображень, іконічних знаків — описувати або представляти. Функція слів, умовних знаків — насамперед розповідати. Також Ф. Серафіні запропонував спеціальну структуру, яка допомагає дорослим (вихователям, вчителям початкової школи, батькам) підтримувати досвід дітей із мультимодальним текстом, який організований у *три етапи*: ознайомлення, дослідження та залучення. Так, концепція спеціальної структури «дозволяє поступово перекладати відповідальність з дорослого на дитину, оскільки маленький читач може набути досвіду роботи з різними мультимодальними ансамблями та візуальними образами» [Serafini F., с. 91]. На першому етапі діти знайомляться з різними мультимодальними текстами чи «ансамблями», як їх

називає Ф. Серафіні, а другий етап присвячено дослідженню окремих елементів.

Першим кроком на цьому етапі є «розробка спеціального словника або метамови для обговорення та аналізу текстових, візуальних та дизайнерських елементів у конкретних мультимодальних ансамблях» [Serafini F., с. 93]. Насамперед, це *розширення лексикону* (введення в мовлення дитини нових слів), необхідного для аналізу літературного твору з ілюстраціями, знайомство з такими термінами, як передня обкладинка, форзац, внутрішня обкладинка, текст, елементи візуальної мови, композиція, фокус, думка тощо. Слід зазначити, що дітям потрібно достатньо часу вивчення окремих елементів. Діти старшого дошкільного віку не вміють повільно розглядати книгу, іноді упускають деталі, бачать їх лише тоді, коли на них вказує дорослий, бо їх захоплює колір ілюстрації, або персонаж.

Читання та розуміння літературних творів з ілюстраціями тісно пов'язано з візуальною грамотністю. Читання книг з ілюстраціями відрізняється від читання неілюстрованих текстів, оскільки «читання ілюстрацій» вимагає регулярного знайомства зі словником візуальної мови. Залежно від вікової стадії розвитку діти дізнаються, як елементи образотворчого мистецтва та дизайну змінюють зміст тексту та впливають на інтерпретацію оповідання та як, з іншого боку, текст впливає на інтерпретацію ілюстрацій. Дошкільнята, які пасивно розглядають ілюстрації в книжці, не зможуть зрозуміти та інтерпретувати книгу як мультимодальний текст. *Перед читанням з дітьми літературних творів з ілюстраціями слід провести ретельну підготовку* (вихователь мусить добре знати елементи образотворчого мистецтва та дизайну, розуміти зв'язок тексту та зображення тощо). В обговорення літературних творів з ілюстраціями необхідно включити інформацію про колір, лінії, розташування, вплив ілюстрацій на розуміння літературного героя, яку інформацію дитина отримала тільки з ілюстрацій, а яку з тексту тощо). Так, у комплексній освітній програмі

«Стежинки у Всесвіт» у завданнях для старших дошкільників передбачено розуміння дітьми, що призначення ілюстрації — супроводжувати літературний текст; специфіки праці художника-ілюстратора книги, що художник, створюючи ілюстрацію, враховує жанр літературного твору (це казка, чи гумористичний твір, чи потішка). *Сприяє формуванню візуальної грамотності* запровадження методу проєктів: «Дитяче книговидавництво» — виготовлення книжок-саморобок із малюнками та розповідями про твори, перекази та творчі розповіді за аналогією зі знайомими текстами; створення тематичних журналів і дитячих енциклопедій на основі знайомства з літературними творами («Як письменник мені допоміг зрозуміти...», «Що дізналися ми з книги» тощо); «Дитяча бібліотека» — організація бібліотеки із саморобних книжок, а також оформлення та систематизація книг дитячої бібліотеки у групі; «Виставки книг» — підготовка тематичних виставок для дітей різних вікових груп («Улюблені літературні герої», «Поети і художники про природу» тощо), вечори літературних розваг, літературні свята і театралізовані виступи [Стежинки у Всесвіт; с. 238].

Вочевидь, що здатність старших дошкільнят аналізувати та інтерпретувати зображення й інший візуальний матеріал, хоч і важлива, сама по собі недостатня.

Не ілюстрований літературний твір, може бути потужним поштовхом для художнього самовираження. Художній вираз, що ґрунтується на книжках з ілюстраціями, має забезпечувати продуктивну реакцію дітей на текст та/або ілюстрації у книжці. Книгу з ілюстраціями можна також обрати як основу для планування занять образотворчим мистецтвом, оскільки її можна використовувати для вибору художнього мотиву, техніки, художнього завдання чи заохочення дітей до створення власних літературних творів із ілюстраціями

Отже, читання літературних творів із ілюстраціями виконує кілька функцій у процесі навчання. Однією з найважливіших є розвиток мультимодальної грамотності (уміння читати значення різних комунікативних кодів), створюючи

цим нові значення. Звичайне читання літературних творів з ілюстраціями, яке практично передбачає читання тексту вихователем з пасивним показом ілюстрацій, не дозволяє здійснити комплексне читання. Продуктивна реакція на читання літературних творів з ілюстраціями, що використовується з дітьми старшого віку, часто носить візуальний характер, але, як показують результати нашого дослідження, вона, як правило, абсолютно неправильна за своєю концепцією (наприклад, діти копіюють улюбленого героя, не змінюючи зміст).

Книжки з картинками – це не ілюстровані книги чи книги з картинками. Швидше, книжки з картинками – це книги та картинки, злиті до купи. Термін «книжки з картинками», як одне слово, відображає намір ставитися до цих літературних об'єктів як до одного ресурсу, де слова та зображення тісно пов'язані й переплітаються у подвійному акті сприйняття осмисленню дітьми сенсу. Тому ми використовуємо термін «книжки з ілюстраціями» та визначаємо його як унікальну форму візуального та літературного мистецтва, яка приваблює дітей дошкільного віку на багатьох рівнях навчання та дозвілля.

Книга з картинками та ілюстрована книга мають деякі спільні риси, але також істотні відмінності (мал. 1.1.)

Основні відмінності між цими двома типами книг:

Книга з картинками (picture book) – це книга, в якій текст та ілюстрації тісно інтегровані й взаємопов'язані. Ілюстрації часто є основним засобом передачі історії та ідей, а текст служить доповненням до візуальних елементів.

Мал. 1.1. Основні відмінності між двома типами книг

Основні характеристики книги з картинками:

- *Інтеграція тексту та зображень:* текст і зображення тісно пов'язані між собою, часто текст розміщений безпосередньо на ілюстраціях або поруч з ними.
- *Візуальна оповідь:* ілюстрації грають ключову роль у розвитку сюжету та передачі емоцій. Вони часто містять багато деталей, які допомагають дітям краще зрозуміти історію.
- *Обмежений текст:* текст зазвичай короткий та простий, призначений для дітей молодшого дошкільного віку, які ще не вміють читати або тільки починають читати.
- *Формат:* книги з картинками часто мають великий формат, щоб краще

демонструвати ілюстрації.

Ілюстрована книга (illustrated book) – це книга, в якій текст є основним носієм інформації, а ілюстрації служать доповненням до тексту. Ілюстрації можуть бути розміщені на окремих сторінках або вставлені всередині тексту.

Основні характеристики ілюстрованої книги:

- *Домінування тексту:* основна інформація передається через текст, а ілюстрації служать доповненням, щоб краще уявити або пояснити текст.
- *Ілюстрації як доповнення:* можуть бути менш деталізованими та менш інтегрованими в текст порівняно з книгами з картинками. Вони часто служать для візуалізації ключових моментів або персонажів.
- *Розширений текст:* текст може бути довшим і складнішим, призначеним для дітей старшого віку, які вже вміють читати.
- *Формат:* ілюстровані книги можуть мати різні формати, від невеликих книжок до великих томів, залежно від цільової аудиторії та змісту.

Отже, *книга з картинками* більше орієнтована на візуальне сприйняття та інтеграцію тексту та зображень, призначена для дітей молодшого та середнього дошкільного віку.

Ілюстрована книга більше орієнтована на текстове сприйняття, де ілюстрації служать доповненням до основного тексту, призначена для дітей старшого дошкільного віку.

Обидва типи книг відіграють важливу роль у розвитку мовленнєвих та когнітивних навичок дітей, але вони призначені для різних вікових груп та рівнів розвитку.

У нашому дослідженні ми будемо використовувати таке *визначення терміну «ілюстрований літературний твір»* – це літературний твір, який супроводжується візуальними елементами, такими як малюнки, фотографії або інші графічні зображення, що допомагають краще зрозуміти та уявити зміст

тексту. Ілюстрації можуть бути інтегровані в текст або супроводжувати його, створюючи візуально привабливий та інформативний контекст для читача.

1.2. Психолого-педагогічні особливості сприймання дітьми старшого віку ілюстрованих літературних творів

Особливе значення формування мовленнєвих навичок набуває у старшому дошкільному віці. Дитина починає усвідомлювати та узагальнювати свої переживання; формується внутрішня соціальна позиція, більш стійка самооцінка та відповідне до неї ставлення до успіхам та невдачам у діяльності.

Наприкінці дошкільного віку співвідношення емоційного та когнітивного компонентів дещо гармонізується. *Створюються сприятливі умови для розвитку когнітивного компонента самооцінки, інтелектуалізації ставлення дитини до себе, подолання безпосереднього впливу на самооцінку з боку дорослих.*

Старші дошкільники можуть усвідомлювати свої сильні та слабкі сторони, при цьому враховувати ставлення до них оточуючих.

До кінця старшого дошкільного віку дитина не лише є суб'єктом діяльності, а й усвідомлює себе як суб'єкт; формується її самосвідомість, здатність до самооцінки своїх дій, вчинків, переживань; відбувається подальший розвиток компонента самосвідомості, що дає широкі можливості для освіти.

У старшому дошкільному віці з'являється стійкий інтерес до книг, бажання слухати їх читання. Накопичений життєвий та літературний досвід дає дитині можливість зрозуміти ідею твору, вчинки героїв, мотиви поведінки. Діти починають свідомо ставитися до авторського слова, помічати особливості мовлення та відтворювати її.

Діти старшого дошкільного віку здатні розвивати свої виконавські здібності. Діти підключаються до вигадкування оформлення казок, відображення їх у образотворчій діяльності.

Сприйняття художньої форми літературного тексту також стає більш диференційованим. До 5-6 років діти набувають навичку зосередженого, уважного слухання літературних творів, уміння мотивовано говорити про їх зміст, персонажів, виразні засоби. Дитина старшого дошкільного віку вже сама віддає перевагу певним творам та жанрам, у неї проявляється бажання порівнювати їх, зіставляти щойно почуте з уже відомим. Вона може не лише відрізнити поетичну мову від прозаїчного тексту, а й розуміти різноманіття поетичного, відрізняти оповідання від казки та виділяти в казках, оповіданнях, віршах виразні засоби.

У дітей дошкільного віку розвиток мовлення досягає достатньо високого рівня. Більшість старших дошкільників правильно вимовляють усі звуки, можуть регулювати силу голосу, темп мовлення, інтонацію питання, радості, здивування. До цього віку у дитини накопичений значний лексикон. Збагачення словникового запасу продовжується, але особлива увага приділяється його якісній стороні: збільшенню словникового запасу словами близького або протилежного значення, а також багатозначними словами. У старших дошкільників удосконалюється зв'язне, а саме монологічне мовлення.

Без допомоги дорослого старший дошкільник може передати зміст короткої казки, оповідання, мультфільму, описати ті чи інші події, свідком яких став. Старший дошкільник починає розуміти найрізноманітніші значення, смислові відтінки одного і того ж слова. У процесі навчання діти знайомляться з багатозначністю слова, вчать розуміти образну сутність художньої мовлення, спільне освоєння видів мовленнєвої діяльності (аудіювання, говоріння); способів виконавської діяльності дітей за театралізацією літературних творів.

Рушійною силою розвитку мовленнєвих навичок дошкільників є прагнення до наслідування, наявність багатой уяви. Це, з одного боку, визначається наївністю та безпосередністю дитячої творчості, а з іншого – її яскравою

образністю, оригінальністю сприйняття світу, завдяки чому вона іноді вражає своєю глибиною та щирістю. Мовленнєва діяльність дошкільників завжди пов'язана з позитивними емоціями і тому приносить їм радість та задоволення.

Для виконання завдання щодо знайомства дітей старшого дошкільного віку з ілюстрованими літературними творами було проаналізовано за допомогою техніки описового аналізу та техніки контент-аналізу. Дані, отримані за допомогою техніки описового аналізу, підсумовувалися та інтерпретувалися в межах раніше визначеного предмета та завдань дослідження. Відповідно було вивчено вимоги до ілюстрованих дитячих книг.

Контент-аналіз, за К. Крутій, визначається як будь-яка спроба якісної редукції та інтерпретації даних для визначення об'ємного якісного матеріалу, його основних послідовностей та значень, а також узагальнення.

Нами було проаналізовано завдання до художньо-мовленнєвої діяльності в чинних освітніх програмах та обрано освітню комплексну програму «Стежинки у Всесвіт» [43] як таку, що найбільш відповідає реалізації завдань нашого дослідження. Цілі щодо використання ілюстрованих літературних творів як засобу розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку в зазначеній програмі розкрито в розділі «Художньо-мовленнєва діяльність» [43, с. 214-216].

Так, у змісті й завданнях освітньої роботи за програмою передбачено читання дітям творів українських класиків літератури та сучасних українських письменників; «навчання усвідомлювати особливості оповідання як літературного твору (коротка розповідь, здебільшого реалістичного змісту, з наявністю оповідача). Прилучати дітей до аналізу засобів художньої виразності твору, застосовуючи прийоми уявлюваної ситуації, словесного малюнка, словесної гри, елементів драматизації та інсценування, уявлюваного діалогу з героями творів, інтонаційного перефразування, до етичних бесід. Учити

впізнавати героїв твору, назву й автора оповідання за змістом ілюстрацій чи за уривком твору» [43, с. 214]. Із поміж завдання є такі: «продовжувати знайомити дітей з будовою дитячої книжки: на обкладинці є малюнок, зазначено прізвище автора — того, хто написав книжку; назву книжки; спонукати дітей до самостійних ігор-драматизацій, театралізованих ігор й ігор за змістом знайомих художніх творів тощо.

До показників художньо-мовленнєвої компетенції дитини автори відносять такі:

- упізнає за описом героїв (чи за ілюстраціями) назву літературного твору, використовує реалістичні оцінки вчинків та поведінки героїв;
- бере участь в етичних бесідах за змістом та у зв'язку зі змістом літературних творів, у літературних вікторинах;
- самостійно розповідає на прохання дорослого чи дітей 3–4 добре знайомі твори;
- обізнана з творчістю українських письменників-класиків (М. Коцюбинського, С. Васильченка, І. Франка, П. Грабовського), сучасних письменників і поетів, дитячих письменників свого регіону, області, міста;
- відповідає на запитання різного типу за змістом одного чи двох літературних творів (одного чи двох авторів на одну тему), бере участь у бесідах різного виду: етичних, за запитаннями автора щодо художніх засобів виразності, композиції або жанру твору, за змістом твору, за ілюстраціями;
- може самостійно показати виставу театру іграшок, картонажного, тіньового за знайомими сюжетами, уміє користуватися фільмоскопом, показувати діафільм, розповідати за його кадрами;

- самостійно і за вказівкою вихователя організовує театралізовані ігри та ігри за сюжетами добре знайомих літературних творів, ігри-драматизації [43, с. 215].

Ілюстрації допомагають привернути увагу дітей до літературних творів, полегшити розуміння, а також запам'ятовування того, що їм читають дорослі.

Ілюстрація — це зображення, яке супроводжує текст літературного твору з метою полегшення для читача візуалізації змісту. Для розв'язання проблеми активного сприймання ілюстрованого літературного твору необхідні певні дії з боку дорослого і розуміння ним того, за яких умов розвиватиметься зв'язне мовлення дитини дошкільного віку, як діалогічне, так і монологічне.

Ілюстрації є звичним явищем у збірках літературних творів для дітей дошкільного віку, проте насправді дошкільнята дуже мало вчать на ілюстраціях до літературних творів, якщо їх подано в не інтерактивному контексті читання літературних творів, і тим паче не ефективно впливають на розвиток зв'язного мовлення. Результати аналізованих нами досліджень закордонних авторів показують, що ілюстрації не покращують розуміння та запам'ятовування дітьми літературних творів, які вони супроводжують, якщо дорослі не звертають увагу на їх потенційні освітні можливості.

Найкраще задокументовано вплив ілюстрованих літературних творів на розвиток мовлення та грамотності. Завдяки спільному читанню з вихователями, батьками та/або значущими дорослими діти отримують уявлення про властивості письмового мовлення та співвідношення буква-звук. Діти молодшого дошкільного віку, як правило, сприймають окремі сторінки книги як окремі одиниці, перш ніж вони починають складати історію. Чим старші діти, тим більше мовлення вони використовують «написаної» природи. Вони використовують формулювання, які більше підходять для письмового дискурсу

та/або інтонаційні моделі, які звучать як читання. Ці характеристики дитячого мовлення читання оповідань вказують на те, що діти розвивають знання про письмове мовлення, коли їм читають.

Діти також вчаться спілкуватися з книгами. Це починається з того, як тримати книгу, як гортати сторінки, що таке початок книги і що книга має структуру з чітким кінцем, вивчають базові факти грамотності, наприклад, що книжки призначені для читання, а не для маніпулювання, що зображення можуть відображати події та що книжкові події відбуваються поза реальним часом.

Розуміння ілюстрованих літературних творів тісно пов'язане з подальшими та довготривалими навичками читання. Досвід ілюстрованих літературних творів у дошкільному віці також пов'язаний з подальшими академічними досягненнями дітей у молодшому шкільному віці та в подальшому через зростання грамотності та мовних навичок.

Оскільки мовлення, з яким діти стикаються під час читання ілюстрованих літературних творів, характеризується вищою лінгвістичною складністю, діти також можуть розвивати себе усно під час ілюстрованих літературних творів, тобто відбувається ефект *тонкого налаштування* як міст між письмовим мовленням та усним мовленням.

Коли читають дорослі, діти розширюють свої знання з різних тематичних областей, як-от: про неіснуючих істот, тварин і динозаврів, а також про більш звичайні теми, наприклад, відвідування школи.

Ілюстровані літературні твори також можуть стимулювати взаємодію щодо емоцій, діти можуть навчитися розпізнавати та розуміти свої емоції, вивчати емоційний словниковий запас і вчитися справлятися зі своїми почуттями.

Читаючи дітям, вони також вчаться залучатися до книг. Так, L. R. Sipe запропонував типологією розмовних поворотів, які діти можуть робити під час

чи після ілюстрованих літературних творів [73, с. 476]. Діти можуть *драматизувати*, використовуючи жести, експресивну мову або дії; діти ніби беруть участь в історії, імітуючи та фізично інтерпретуючи те, що відбувається. *Відповідна розмова* – це другий тип експресивної взаємодії, коли діти говорять у відповідь героям або історії. Наступним кроком є *критика/контроль* історії, пропонуючи альтернативи в сюжетах, персонажах або налаштуваннях. З цим тісно пов'язане *переймання* тексту; і маніпулювання ним у власних цілях. Нарешті, *вставлення* себе (або друзів) в історію показує процес об'єднання з історією.

Унаочнимо цю типологію, яку під час розробки технології ми зможемо використати з метою отримання позитивних результатів (мал. 1.2).

Мал. 1.2. Типологія розмовних поворотів, які діти можуть робити під час чи після ілюстрованих літературних творів (за L. R. Sipe [73, с. 476])

Кожна доросла людина (вихователі, вихователі, батьки та/або значущі дорослі) використовує свій особистий стиль, який можна віднести до різних стилів дорослого читання ілюстрованих літературних творів. Так, Reese E. & Cox A. [68] досліджували стилі та їх вплив на дітей. У стилі маловимогливого *описувача, який перериває*, дорослі зосереджуються на описі та позначенні картинок. У *стилі розуміння* дорослі також переривають розповідь під час ілюстрованих літературних творів, але це більш вимогливо до дітей через використання причинних пояснень, які запитують, чому щось в історії сталося. Стиль, *орієнтований на виконання*, також вимагає більших вимог через включення більш афективних коментарів або оціночних суджень, які обмежуються початком і кінцем історії.

Ефект трьох стилів залежить від початкових навичок дитини. Тому стилі читання та втручання мають бути адаптовані до цих навичок, щоб утримувати взаємодію в зоні найближчого розвитку дитини.

Отже, автори підкреслюють, що: «навіть чи майбутні дослідження коли-небудь виявлять один «найкращий» стиль читання дітям. Навпаки, різні стилі читання ілюстрованих літературних творів приносять користь різним навичкам для дітей різного рівня» [68, с. 27].

У книгах для дошкільнят тексту мало або його взагалі немає. Просте пояснення, що діти ще неписьменні, недостатньо, щоб це пояснити. Загальним моментом, з яким погоджується більшість психологів та педагогів, є те, що всі діти, будь то в дошкільному чи шкільному віці, розвивають візуальне сприйняття через зображення. Ілюстровані дитячі книги, які є одним із перших інструментів спілкування для дітей та з якими вони стикаються на початку свого життя, безпосередньо впливають на почуття та думки дітей через зображення та текст.

На ранніх етапах дитинства першим стимулом, який спрямовує дітей до книги, є картинки/ілюстрації книги, а загальна візуальна цінність книги є

головним фактором, що визначає, наскільки сильно діти її люблять. Важливість високоякісних ілюстрацій у дитячих книгах неможливо переоцінити не лише з освітньої точки зору, а й для візуального сприйняття та пам'яті юних читачів. Починаючи з XVIII століття, з досягненнями сучасної педагогіки та паралельним розвитком друкарських технологій, ілюстровані дитячі книги посіли своє місце як особливий жанр у літературі. Сьогодні є письменники, які пишуть виключно для дітей, та ілюстратори, які створюють ілюстрації для них.

Інтерактивні книги (тривимірні або анімовані) існують вже близько 800 років і також називаються «вирізнаними». Оскільки більшість ілюстрованих книг складаються з двовимірних ілюстрацій, поява вирізнаних або складених сторінок, які створюють тривимірний ефект при відкритті таких книг, створює ефект несподіванки як для дорослих, так і для дітей. На мал. 1.3 та 1.4. унаочнено тривимірні книжки про осінь.

Мал. 1.3. Книжка про осінь

Мал. 1.4. Розгортка книжки про осінь

Вивчаючи історію вирізаних книг, можна помітити, що вони переважно готувалися та використовувалися для дорослих, щоб виразити багатшарові структури в астрономії та анатомії. У 1765 році видавець Роберт Сейер видав першу з серії вирізаних книг спеціально для дітей.

Це були прості книги, схожі на брошури, оснащені ілюстраціями з розділеними сторінками. Коли частина малюнка піднімається або опускається, створюється нова ілюстрація, яка просуває сюжет. У наступні роки до цього списку додавалися вирізані книги, призначені для освітніх цілей за такими темами, як світ тварин і рослин, космічні апарати та географія.

Об'ємні або інтерактивні книги, які дивують читача при відкритті сторінки, своїми характеристиками нагадують книги, створені за допомогою технології доповненої реальності. Зазначимо, що такі книжки *й дотепер користуються популярністю із поміж дітей дошкільного віку*.

У дослідженні L. Justice, P. Pullen, K. Pence [Justice L.] доведено, що увагу дітей дошкільного віку під час читання літературних творів здебільшого зосереджено на розповіді дорослого, а не на ілюстраціях. Проте, ілюстрації можуть привернути увагу дітей, і це підтверджують дослідження, здійснені А.

Greenhoot, A. Beyer, J. Curtis [Greenhoot A]. Так, R. Carney, J. Levin довели, що в дітей дошкільного віку та дорослих пам'ять на прозу, подану в письмовій або аудіальній формі, посилюється ілюстраціями [Carney R.].

Ілюстрації також можуть підсилити увагу, розуміння чи організацію матеріалу або дати підказки про важливу інформацію в тексті, яку слід активувати [Крутій]. Дітям дошкільного віку потрібне більше вербальне дублювання між картинками та слуховою інформацією, щоб продемонструвати мнемонічні переваги.

У дослідженні А. Greenhoot та його колег показано, що ілюстрації не покращують пам'ять дошкільнят, коли вони супроводжують заздалегідь записані літературні твори [Greenhoot A]. У цьому дослідженні дітям віком від 3 років 8 місяців до 5 років було представлено розповідь про вигаданого персонажа-тварину в одному з чотирьох форматів презентування літературного твору: словесна розповідь з ілюстраціями, лише розповідь, розповідь із неінформативними ілюстраціями, розповідь із неінформативними ілюстраціями тощо або лише ілюстрації. Автори дослідження пояснюють нездатність дітей дошкільного віку отримати користь з ілюстрацій до літературних творів тим, що *вони можуть не розуміти значущості ілюстрацій, не можуть їх закодувати або використати як підказки для пошуку, а також складно зберігають у пам'яті візуальні та вербальні уявлення про літературний твір.*

1.3. Використання ілюстрованих літературних творів як засобу розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку в закладі дошкільної освіти та родині

Порівнюючи взаємодії під час читання ілюстрованих книг, ми можемо зрозуміти, як вихователі, батьки та/або значущі дорослі й діти можуть

взаємодіяти по-різному в залежності від жанру книги, поставивши такі три дослідницькі запитання:

1. Як виглядають обговорення між вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми під час читання ілюстрованих літературних творів, і наскільки вони різняться в залежності від жанру?

2. Як обговорення вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми пов'язано з читанням ілюстрованих літературних творів?

3. Чи пов'язані мовленнєві навички дітей з їхнім обговореннями поза текстом, і якщо так, то чи схожі ці зв'язки в різних жанрах книг?

Психологами доведено, що старший дошкільний вік є критичним для спільного читання книг, особливо такого, яке заохочує складні обговорення за допомогою ілюстрованих літературних творів. Хоча вихователі, батьки та/або значущі дорослі надають можливості для обговорень під час читання різних жанрів книг, діти частіше відповідають взаємністю під час читання ілюстрованих книг.

У дослідженні Leech K. A. та Rowe M. L. показано, чому саме книги з окремими главами призвели до меншого розвитку зв'язного мовлення у дітей [Leech]. Автори запропонували три можливі пояснення:

- складність тексту,
- значна кількість тексту,
- відсутність картинок.

Діти використовували стільки ж типів слів на сторінках без картинок, скільки і на сторінках з картинками. Це дає деякі непрямі докази того, що відсутність картинок не було причиною того, що діти менше говорили під час читання книг без ілюстрацій, оскільки частка їх розмов навколо картинок була рівна їх розмовам на сторінках без картинок.

Результати досліджень учених мають інформувати батьків про вибір книг для читання з дітьми; вибір книг, які заохочують більше обговорень, включаючи розгорнутий дискурс, дає дітям більше можливостей критично та абстрактно мислити про історію поза тим, що написано на друкованій сторінці. Контекст ілюстрованих книг дозволяє дітям брати участь у складних дискусіях порівняно з книгами без ілюстрацій, незважаючи на те, що нетекстові твори батьків були схожими в обох книгах. Звісно, можливо, що діти також можуть винести користь з більш складного тексту в книгах без ілюстрацій.

Хоча в дослідженні Leech K. A. та Rowe M. L. було відзначено, що показники мовлення дітей були вищими під час читання ілюстрованих книг, це не означало, що нетекстове мовлення дітей було відсутнє під час читання книг без ілюстрацій [Leech].

Діти з більш високими мовленнєвими навичками використовували більше загальної нетекстової мовлення під час читання книги порівняно з дітьми з нижчими мовленнєвими навичками. Іншими словами, під час читання книги з ілюстраціями літературних творів складові бали як у дітей з більш високими, так і у дітей з нижчими здібностями були схожими між собою та близькими до середнього значення нетекстової мовлення з книги з ілюстраціями літературних творів для всієї вибірки [Leech].

Порівняння мовлення батьків та дітей в цих двох жанрах привело до двох важливих висновків.

По-перше, *ілюстровані книги викликали більше кількісно та якісно нетекстових розмов дітей порівняно з книгами без ілюстрацій*, що свідчить про те, що книги з ілюстраціями літературних творів можуть дати дітям більше можливостей практикуватися у використанні мовлення перед початком формального навчання.

По-друге, враховуючи наявні мовленнєві здібності дітей, результати показали, що книги без ілюстрацій дозволяють дітям з більш високими мовленнєвими навичками вносити більший внесок в обговорення, ніж дітям з нижчими мовленнєвими навичками.

Вихователі, батьки та/або значущі дорослі можуть вважати, що ознайомлення дітей зі складнішими текстами – це спосіб покращити їхні мовленнєві навички, але на основі цих висновків важливо розуміти, що поточний рівень здібностей може впливати на те, що вони винесуть з цих складніших текстів.

З попередніх досліджень ілюстрованих літературних творів ми знаємо, що ці типи обговорень сприяють розвитку мовлення у дітей, і в поєднанні з результатами цього дослідження можемо зробити висновок, що певні жанри книг сприяють більшій кількості таких розмов, ніж інші.

У нашому дослідженні припускаємо, що, хоча в цілому книги з ілюстраціями літературних творів, здається, сприяють більшій кількості нетекстових розмов для дітей, це не той випадок, коли книги без ілюстрацій забороняють такі обговорення.

Отже, для деяких дітей з необхідними мовленнєвими навичками книги без ілюстрацій можуть служити чудовим доповненням у дошкільному віці, але не мають повністю замінити читання ілюстрованих літературних творів. Разом це означає, що вихователі, батьки та/або значущі дорослі мають враховувати мовленнєві здібності при виборі книг для читання з дітьми дошкільного віку, щоб максимально використовувати переваги розвитку зв'язного мовлення.

Коли вихователі, батьки та/або значущі дорослі або інші дорослі (бабуся чи дідусь) читають дитині розповідь, то і слухач, і читач можуть ставити запитання, коментувати ілюстрації і текст. Дослідження читання літературних творів дорослими дітям показують, що такі типи поведінки під час читання покращують

опрацювання літературних творів дітьми. Наприклад, згадки дорослих про ілюстрації, як вербальні, так і невербальні, збільшують кількість звернень дошкільнят [Justice L.].

На думку Y. Kim, J. Kang, B. Pan, спроби батьків активно залучити маленьких дітей під час читання літературних творів у спонтанні висловлювання дітей гарантують найкращий переказ літературних творів [Kim Y.]. Ці типи поведінки дітей і батьків (значущих дорослих) під час читання літературних творів також припускають довгострокові результати майбутньої грамотності дітей, включно з лексиконом і навичками розуміння літературних творів [Крутій].

Дослідники L. Justice, P. Pullen, K. Pence [Justice L.] вивчили вплив ілюстрацій на поведінку батьків і дітей під час читання літературних творів, а також їхній вплив на розуміння та запам'ятовування літературних творів дітьми віком від 3,5 до 4,5 років. Дітям цього віку ілюстрації не приносили користі, якщо вони супроводжувалися аудіозаписами розповіді. Вчені просили батьків прочитати своїм дітям ілюстровану або неілюстровану історію, а пізніше просили дітей переказати її експериментатору. Потім було проаналізовано особливості взаємодії під час читання літературних творів у цих двох умовах і зв'язок із запам'ятовуванням літературних творів дітьми. Результати цього дослідження показують, що ілюстрації справді покращують запам'ятовування літературних творів дошкільнятами, коли вони представлені в контексті інтерактивного читання цих творів.

Отже, діти дошкільного віку можуть бути не в змозі витягти з літературного твору як візуальну, так і слухову інформацію та/або інтегрувати цю інформацію в контекст, що вимагає від них робити це поодиночі.

Автори дослідження довели, що вихователі, батьки та/або значущі дорослі можуть використовувати картинки, щоб залучити дітей до читання, допомогти

дітям побачити значущість ілюстрацій для розуміння літературного твору та/або полегшити дітям здатність звертати увагу на картинки та вербальну інформацію й інтегрувати їх у пам'ять. Ці результати добре узгоджуються з дослідженнями K.Nelson, R. Fivush [Nelson], які наголошують на ролі взаємодії дорослого й дитини в керівництві та підтримці участі дітей у діяльності та соціалізації розвитку їхніх навичок.

Показники якості читання літературних творів також свідчать, що *ілюстрації сприяють більш інтерактивному та захопливому стилю читання літературних творів*. Прогностичне моделювання ситуацій із читанням літературних творів з боку дослідників показало, що діти, які частіше виявляли неуважність, а також ті, кого вважали повністю абстрагованими під час презентації літературного твору, гірше запам'ятовували інформацію під час безпосереднього інтерв'ю.

У дослідженні A. Greenhoot, A. Beyer, J. Curtis [Greenhoot A] емоційна виразність батьків була насправді вищою в групі «Без ілюстрацій», аніж у групі «Ілюстровано», що дало змогу вченим припустити, що вихователі, батьки та/або значущі дорослі, можливо, намагалися компенсувати відсутність ілюстрацій, збільшуючи свою емоційну виразність під час читання. Можливо, вони використовували цю підвищену емоційну виразність, щоб захопити дітей читанням літературних творів. У невеликій вибірці матерів виявлено чутливість з їхнього боку до контексту читання літературних творів. Той факт, що вираженість батьківських емоцій також була пов'язана з меншою кількістю помилок під час спогадів в обох інтерв'ю, дало змогу авторам дослідження припустити, що спроби компенсації відсутності картинок могли знизити стійкість відмінностей між ілюстрованими та неілюстрованими творами.

У дослідженнях Y. Kim, J.Kang, B. Pan [Kim Y.] про взаємодію батьків і дітей під час читання літературних творів, індивідуальні відмінності в цьому

аспекті взаємодії під час читання літературних творів було пов'язано з відмінностями в запам'ятовуванні дітей на початковому етапі. Зокрема, діти, чий матері пропонували більше коментарів і запитань щодо подій, описаних у творах, наприклад, робили висновки або передбачення про те, що станеться, дізналися більше інформації з літературних творів, ніж інші діти.

Аналіз результатів дослідження Greenhoot A.F., Beyer A.M., Curtis J. [Greenhoot A]) дав науковцям змогу припустити, що ілюстрації сприяли більш інтерактивному читанню літературних творів і більшій кількості моделей поведінки, які, як відомо, проорокують поліпшення показників грамотності в дітей. Автори ще одного дослідження (Anderson J., Anderson A., Lynch J., Shapiro J. [Anderson]) стверджують, що читання книжок вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми може відрізнитися в матерів і батьків. Так, було виявлено, що вихователі, батьки та/або значущі дорослі надавали більше роз'яснень і підтверджень, читаючи інформаційні книжки своїм 4-річним дітям, ніж матері. Хоча попередні дослідження не виявили відмінностей у тому, як вихователі, батьки та/або значущі дорослі й матері читають літературні твори дітям, майбутні дослідження мають з'ясувати, чи поширюється вплив ілюстрацій, які спостерігаються в матерів у цьому дослідженні, на стилі читання батьків.

Також дослідники L. Price, A. Kleeck, C. Huberty виявили суттєві відмінності в читанні вихователями, батьками та/або значущими дорослими книжок: збірок літературних творів, історій, віршів, інформаційних та науково-популярних книжок [Price L.]. Наприклад, вихователі, батьки та/або значущі дорослі проводили більше часу за читанням і коментуванням інформаційних книжок, ніж збірок літературних творів. *Саме вихователі, батьки та/або значущі дорослі давали дитині більше зворотного зв'язку, більше коментували персонажа/тварину та робили більше уточнень і висновків під час читання*

інформаційної книжки. Цікаво, що в збірках літературних творів, які брали участь в їхньому дослідженні, в середньому було на вісім ілюстрацій більше, ніж в інформаційних книжках. Активне коментування та доопрацювання інформаційних книжок з боку батьків і вихователів потенційно може забезпечити ще більше підґрунтя для опрацювання ілюстрацій, що приведе до посилення ефекту полегшення використання зображень.

Висновки. Результати аналізованих нами джерел мають неабияке значення для розуміння оптимальних способів презентації літературних творів дошкільникам і розв'язують проблеми, які особливо важливі для розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку.

Для допомоги дітям в опрацюванні та збереженні інформації з літературних творів може мати вирішальне значення контекст презентації, що допускає роботу над розвитком діалогічного та монологічного мовлення дітей дошкільного віку.

Ефективність запровадження ілюстрованих літературних творів в практику роботи вихователя з дітьми старшого дошкільного віку з розвитку зв'язного мовлення передбачає створення низки педагогічних умов. Аналіз наукових праць І. Деснової, К. Крутій, М. Замелюк [ ] та інших учених дав змогу *виокремити педагогічні умови*, що слугують запорукою до розгортання дітьми старшого дошкільного віку ілюстрованих літературних творів: врахування вікових та індивідуальних особливостей спілкування дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з ілюстрованими літературними творами; готовність вихователя долучатися до ілюстрованих літературних творів дітей старшого дошкільного віку.

Схарактеризуємо більш детально окреслені педагогічні умови. Так, *перша педагогічна умова – врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку під час ознайомлення з ілюстрованими літературними творами у спеціально підготовленому середовищі.*

Книжки з малюнками дуже підходять дітям старшого дошкільного віку, оскільки малюнки підкріплюють історію та її розуміння дітьми. Крім того, ілюстровані літературні твори є ідеальним методом створення середовища, в якому діти можуть взаємодіяти один з одним і з вихователем. Читаючи вголос ілюстровані літературні твори, діти отримують можливість спілкуватися про соціальні практики, які знаходяться поза межами безпосереднього середовища групової кімнати закладу дошкільної освіти. Використання ілюстрованих літературних творів дає їм змогу використовувати свою уяву та взаємодіяти про події та ситуаційні контексти поза груповою кімнатою. Розмовляючи та розмірковуючи про ілюстровані літературні твори та їхній зміст, діти можуть неформально вивчати різні поняття та розвивати кілька компетенцій, пов'язаних зі змістом книжки.

З іншого боку, не тільки зміст стимулює розвиток дітей. Завдяки читанню вголос діти отримують можливість навчитися спілкуватися з вихователем і один з одним про ілюстровані літературні твори та їх зміст.

Отже, використання ілюстрованих літературних творів у дитячому садку – це діяльність, яку варто вивчати за допомогою взаємодії, яка відбувається під час читання книжок з ілюстраціями.

Друга педагогічна умова – готовність вихователя долучатися до активного використання ілюстрованих літературних творів для дітей старшого дошкільного віку.

Задля реалізації цієї педагогічної умови нами запропоновано план методичної роботи на навчальний рік. *Метою визначено:* готувати вихователів до активного використання ілюстрованих літературних творів для дітей старшого дошкільного віку. *Завдання реалізації:*

1. Підвищити рівень знань вихователів про переваги, методи та прийоми використання ілюстрованих літературних творів.

2. Розвинути навички вихователів у виборі та аналізі ілюстрованих літературних творів.

3. Навчити вихователів інтегрувати ілюстровані літературні твори в освітній процес.

4. Створити умови для обміну досвідом та кращими практиками серед вихователів.

Далі назвемо заходи для реалізації другої педагогічної умови.

Вересень. Вступ та ознайомлення.

Вступна лекція: «Переваги використання ілюстрованих літературних творів у дошкільній освіті» (2 години).

Мета: Ознайомити вихователів з перевагами та важливістю використання ілюстрованих літературних творів.

Семінар-практикум: «Вибір якісних ілюстрованих літературних творів для дітей старшого дошкільного віку» (3 години).

Мета: вправляти вихователів у доборі критеріїв вибору якісних ілюстрованих книг.

Жовтень-листопад. Теоретична підготовка.

Курс лекцій: «Методика використання ілюстрованих літературних творів у освітньому процесі» (6 лекцій по 2 години кожна).

Теми:

- Роль ілюстрацій у розвитку мовлення та уяви дітей.
- Інтеграція ілюстрованих творів у різні освітні діяльності.
- Використання ілюстрованих творів для розвитку соціально-емоційних навичок.

Практичні заняття: «Аналіз ілюстрованих літературних творів» (4 заняття по 2 години кожне).

Мета: розвинути навички аналізу та оцінки ілюстрованих творів.

Грудень-січень. Практична підготовка

Майстер-класи: «Створення власних ілюстрованих матеріалів» (2 майстер-класи по 3 години кожний).

Мета: навчити вихователів створювати власні ілюстровані матеріали для занять.

Педагогічні лабораторії: «Інтеграція ілюстрованих творів у освітній процес» (3 лабораторії по 2 години кожна).

Мета: практичне застосування знань та навичок у створенні та використанні ілюстрованих матеріалів.

Лютий. Обмін досвідом

Круглі столи: «Обмін досвідом використання ілюстрованих літературних творів» (2 круглі столи по 2 години кожний).

Мета: створити платформу для обміну досвідом та кращими практиками серед вихователів.

Виставка: «Найкращі практики використання ілюстрованих літературних творів» (1 день).

Мета: представити та обговорити найкращі практики та досягнення вихователів.

Березень-квітень. Підтримка та супровід

Консультації: індивідуальні та групові консультації з питань використання ілюстрованих літературних творів (по запиту).

Мета: надати підтримку та консультації вихователям у процесі впровадження нових методик.

Вебіари: «Актуальні питання використання ілюстрованих літературних творів» (2 вебіари по 2 години кожний).

- Мета: Оновити знання та обговорити актуальні питання та проблеми.

Травень. Підсумки та перспективи

Конференція: «Підсумки та перспективи використання ілюстрованих літературних творів у дошкільній освіті» (1 день).

Мета: підбити підсумки роботи за рік, обговорити досягнення та перспективи.

Звітна лекція: «Досягнення та плани на наступний навчальний рік» (2 години).

Мета: презентувати звіт про проведenu роботу та обговорити плани на наступний навчальний рік.

Очікувані результати:

Вихователі будуть готові активно використовувати ілюстровані літературні твори в освітньому процесі.

Підвищиться рівень знань та навичок вихователів у виборі та аналізі ілюстрованих творів.

Створюватимуться умови для обміну досвідом та кращими практиками серед вихователів.

Діти старшого дошкільного віку отримають якіснішу освіту завдяки інтеграції ілюстрованих літературних творів в освітній процес.

Отже, ілюстровані літературні твори можуть впливати на різні сфери розвитку дітей старшого дошкільного віку. Розвиток старших дошкільників відбувається разом із кількістю та якістю взаємодії з дорослими та однолітками. Дослідження науковців поєднують ці дві точки зору та зосереджується на взаємодії, яка відбувається під час читання ілюстрованих літературних творів в дитячому садку.

Передумовою до запровадження ілюстрованих літературних творів у практику діяльності вихователя закладу дошкільної освіти є такі *педагогічні*

умови: врахування вікових та індивідуальних особливостей дітей старшого дошкільного віку щодо ознайомлення з ілюстрованими літературними творами у спеціально підготовленому середовищі та готовність вихователя долучатися до активного використання ілюстрованих літературних творів дітей старшого дошкільного віку.

РОЗДІЛ 2. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНЕ ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ РОЗВИТКУ ЗВ'ЯЗНОГО МОВЛЕННЯ В ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ЗА ДОПОМОГОЮ ІЛЮСТРОВАНИХ ЛІТЕРАТУРНИХ ТВОРІВ

2.1. Опис експериментального дослідження

Запровадження ілюстрованих літературних творів у практику роботи з дітьми старшого дошкільного віку передбачало визначення рівнів розвиненості їхнього зв'язного мовлення.

У процесі добору критеріально-діагностичного інструментарію спиралась на психолого-педагогічні положення про чинники розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку, а саме: дошкільний вік є сензитивним періодом для розвитку зв'язного мовлення, який обумовлюється єдністю пізнання, спілкування та діяльності (Л. Калмикова [ ] та інші), про необхідність врахування вікових та індивідуальних особливостей розвитку зв'язного мовлення в дітей дошкільного віку (А. Богуш [ ] та інші).

Констатувальний етап експерименту передбачав опитування вихователів закладів дошкільної освіти та виявлення рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використання ілюстрованих літературних творів українських авторів та художників.

Одним із дослідницьких питань, яке цікавило нас, було вивчення поглядів вихователів закладів дошкільної освіти (ЗДО) на те, як літературні твори з ілюстраціями інтегруються в освітній процес. Нами було створено опитувальник, який охоплював такі запитання:

1. Чи підходять літературні твори з ілюстраціями та текстами для дітей старшого дошкільного віку?
2. Як дошкільнята ставляться до книжок із ілюстрованими творами?

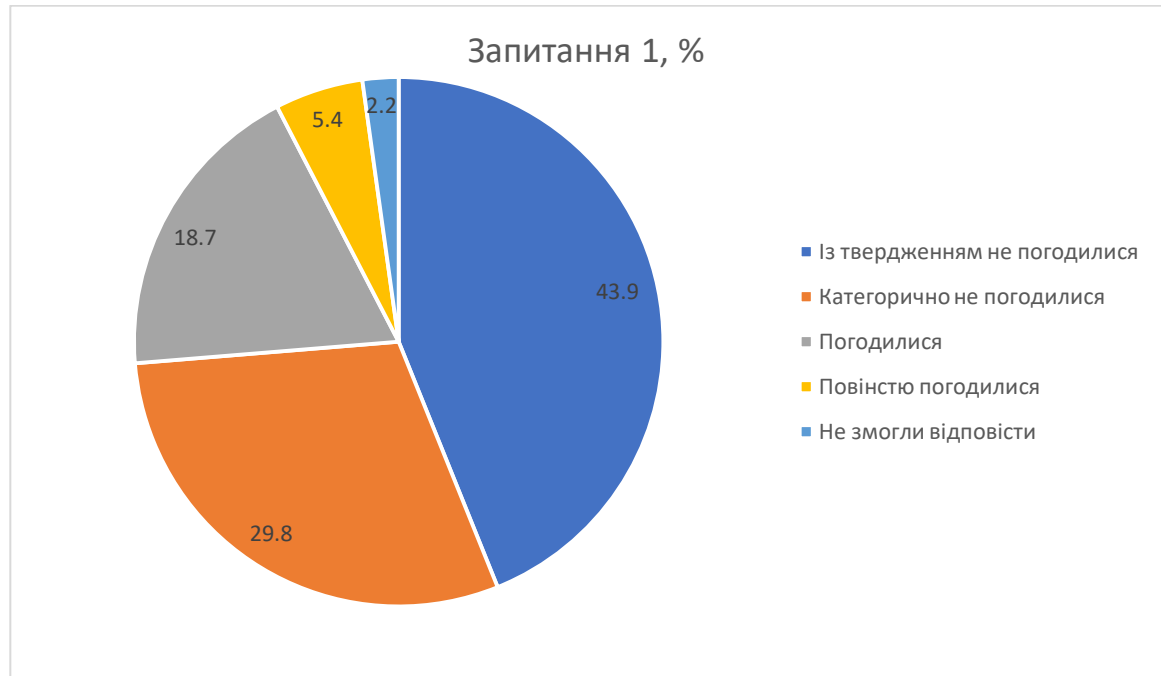
3. Чи відчуваєте ви труднощі з вибором якісної літератури з ілюстраціями?
4. Як проводяться читання та обговорення з дітьми старшого дошкільного віку літературних творів з ілюстраціями?
5. Що думають вихователі щодо включення книжок з ілюстрованими творами без тексту до своєї педагогічної практики?
6. Як вихователі зазвичай мотивують дітей читати літературні твори із ілюстраціями?

Свою заявку на участь в онлайн-опитуванні ми надіслали на адреси електронної пошти, які доступні на сайті Департаменту освіти та науки Вінницької області, вихователі ЗДО, які взяли участь у нашому опитуванні, зробили це добровільно. Усього ми отримали 23 повних відповіді на опитувальник.

Нами було використано Шкалу Лайкерта (англ. Likert, шкала сумарних оцінок). Опитувальник мав як відкриті, так і закриті запитання. Респондентам було запропоновано 14 тверджень щодо використання книжок з ілюстрованими творами в освітньому процесі, а також набір можливих відповідей (категорично не згоден, не згоден, не знаю чи не можу вирішити, згоден, повністю згоден) та кілька відкритих запитань. Результати було проаналізовано з використанням описової статистики (частотний розподіл) та непрямой статистики.

На перше запитання опитувальника «Чи підходять літературні твори з ілюстраціями переважно для дітей старшого дошкільного віку?» одним із тверджень було: «Книги з ілюстрованими творами підходять переважно для дітей старшого дошкільного віку». Із опитаних із твердженням не погодилися 43,9%, а категорично з ним не погодилося 29,8%. Невеликий відсоток респондентів погодився (18,7%) чи повністю погодився (5,4%) із цим твердженням. Частка

вихователів, які відповіли, що не знають або не можуть вирішити, є незначною (2,2%).

Мал.1. Відповіді респондентів на перше запитання опитувальника «Чи підходять літературні твори з ілюстраціями переважно для дітей старшого дошкільного віку?»

Отже, вихователі ЗДО визнають, що ця книжкова форма призначена не лише для дітей старшого дошкільного віку. Візуальні елементи ілюстрованих літературних творів зазвичай створюють багатий контекст, який потрібно читати. Навіть, коли оповідання, в першу чергу, призначено для дітей старшого дошкільного віку, візуальні аспекти (тобто ілюстрації з їх мотивами, символами, просторовими відносинами та персонажами, які вони представляють) містять додаткові деталі, які можуть бути зрозумілі читачами старшого віку. На друге запитання «Як дошкільнята ставляться до книжок із ілюстрованими творами?» більшість респондентів погодилися (24,8%) або повністю погодилися (72,5%) із твердженням, що дітям подобаються літературні твори з ілюстраціями. Частка

решти відповідей була незначною (0,2% респондентів категорично не згодні, 1,1% не погодилися, а 1,4% не знали або не змогли визначитися). Відповіді респондентів свідчать, що діти люблять літературні твори з ілюстраціями. Насправді їхні відповіді були очікуваними, оскільки розповіді у книжках з ілюстрованими творами зазвичай торкаються тем, які можуть бути цікавими дітям. Візуальна частина літературних творів з ілюстраціями дозволяє дітям «прочитати» її ще до того, як вони зможуть прочитати текст. Книга з ілюстраціями може захопити дітей та особливими конструктивними особливостями, наприклад, книжка з рухомими частинами.

Майже половина респондентів (49,6%), відповідаючи на третє запитання «Чи відчуваєте ви труднощі з вибором якісної літератури з ілюстраціями?», погодилася із твердженням, що у них не виникало труднощів з вибором літературних творів з ілюстраціями, причому більше п'ятої частини вихователів (21,3%) повністю погодилися з цим твердженням. Дещо нижча (15,7%) частка респондентів, які не знали або не могли зважитися на відповідь на це запитання, і ще менше вихователів не погодилися (11,8%) або категорично не погодилися (1,6%) із твердженням, що було легко їм вибрати літературний твір з ілюстраціями. Хоча ці відповіді є багатообіцяючими, ми не можемо повністю підтвердити їх відповідями, які респонденти дали на третє відкрите запитання, в якому їх просили назвати книжку з ілюстрованими творами, яку вони обговорювали востаннє. Вони вказали назви, але не вказали авторів та роки публікації. Сюжетна лінія у всіх них дуже схожа, книги значно різняться за якістю ілюстрацій. Важливість якості книги з ілюстрованими творами підкреслюється основним принципом вибору книги – якість тексту та ілюстрацій. Оцінюючи якість ілюстрацій, автори рекомендованих списків, можуть посилатися на візуальні та змістовні критерії, визначені Zupančič T. [Zupančič].

Так, за версією команди лабораторії дитячого читання «БараБука» Національного центру «Мала академія наук України» найкращими книжками для малят за категоріями у 2024 році визнано: *перша книжка малюка*: Катерина Перконос, Ірина Рутило «Смачного!», «На прогулянку!» (видавництво «Каламар»); Олег Симоненко, Наталія Кудляк «Няв-гав-кар ква-му-га-ко, або Звуконаслідування, або Вчуся говорити» (видавництво «Час майстрів»); *пізнавальна книжка року*: Ганна Булгакова «Скелети і кістки» / ілюстрації Анастасії Лагоди (видавництво «Ранок»); Володимир Тилішак «Отамани» / ілюстрації Сашка Ком'яхова (видавництво «Наш Формат»); *книжка-картинка року*: Галина Вдовиченко «Метелики перетворюються» / ілюстрації Софії Рунової (Видавництво Старого Лева). Більш детальну інформацію подано в Додатку.

Більшість респондентів погодилися (35,2%) або повністю погодилися (60,5%) із твердженням, що вони обговорювали текст із дітьми після його прочитання. Частка вихователів початкових класів, що повністю погодилися, становила 77%, а частка вихователів ЗДО – 45,7%. Існує статистично значуща різниця між їхніми відповідями ($\chi^2 = 46,950$; $p = 0,000$). Більшість усіх респондентів категорично не згодні (30,2%) чи не згодні (47,4%) із твердженням, що ілюстрації дітям чи учням показувалися лише після прочитання тексту літературні твори з ілюстраціями. Проте майже чверть опитаних заявили протилежне: 12,2% погодилися, а 3,6% повністю погодилися із твердженням, що ілюстрації показувалися лише після прочитання тексту. Частка тих, хто не знав чи не міг визначитись, становила 6,6%. Більшість опитаних вихователів підтвердили, що ілюстрації показувалися під час читання книги: 35,2% погодилися та 40,9% повністю погодилися з цим твердженням. Навпаки, із цим твердженням не погодилися 14,4% респондентів, хоча категорично з ним не

погодилися лише 1,1%. Знову ж таки, деякі з респондентів відповіли, що не знають чи не можуть вирішити (8,4%).

Щодо твердження про те, що основною метою ілюстрацій у книжках з ілюстрованими творами є привернення уваги дітей, думки розійшлися: 40,4% не погодилися із твердженням, 27,8% погодилися, 14,4% не знали або не могли визначитися, 13,8% повністю погодилися із затвердженням. твердження, а 3,6% категорично з ним не погодилися. Читання книжок з ілюстрованими творами вимагає як читання тексту, а й уважного розгляду ілюстрацій. Це також вимагає від читачів прочитати книгу кілька разів, оскільки їм необхідно інтерпретувати інформацію з тексту за допомогою ілюстрацій, водночас інформація з тексту допомагає інтерпретувати ілюстрації. Фактично ілюстрації можуть суттєво змінити морфологічні особливості тексту, тому спостереження читача не може бути пасивним. *Основна мета ілюстрації — не привернути увагу дітей чи вихователів, а швидше сприяти створенню сенсу історії.*

Щодо твердження про те, що літературні твори з ілюстраціями без тексту більше підходять дошкільникам, ніж школярам, то результати виявилися такими: 44,2% респондентів не погодилися із твердженням, 22,6% категорично не погодилися із твердженням, 17,6% не знали чи не змогли визначитися, тоді як 13,3% погодилися та 2,3% повністю погодилися з цим твердженням. Дуже багато респондентів іноді використовували літературні твори з ілюстраціями без тексту у своїх класних заняттях. Частка респондентів, які погодилися і повністю погодилися з цим твердженням, склала 52,8% і 21,0% відповідно, при цьому не погодилися з ним 14,0% респондентів, не знали або не могли визначитися 7,7% і категорично не погодилися 4,5%.

Під час добору діагностичних завдань для здійснення констатувального етапу експерименту ми спиралися на розробки вчених (А. Богуш, К. Крутій,

Ю. Рібцун), які досліджували аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку.

Підґрунтям у доборі діагностичних завдань було окреслено такі принципи, а саме: здатність діагностичного інструментарію об'єктивно оцінити мовленнєві реакції та відповіді дітей старшого дошкільного віку в якості суб'єкта взаємодії з дорослим; здатність дітей старшого дошкільного віку дотримуватись інструкції у відповідності до запропонованого діагностичного завдання.

З метою визначення рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку, нами було виокремлено *комунікативний, пізнавальний та діяльнісний критерії*. Під критерієм розуміємо виокремлену ознаку, що слугує підґрунтям для здійснення оцінювання.

Так, виокремлення *комунікативного критерію* обумовлено особливостями сприймання та розуміння дітьми старшого дошкільного віку зверненого до них мовлення.

Показниками комунікативного критерію було визначено: вміння добирати слова та фрази під час візуального сприйняття ілюстрованого літературного твору; вміння змінювати інтонацію в залежності від змістових особливостей ілюстрованого літературного твору.

Зміст *когнітивного критерію* характеризує вміння дітей старшого дошкільного віку зв'язно та послідовно продукувати мовленнєві висловлювання під час перегляду та переказу ілюстрованого літературного твору

Показниками когнітивного критерію було обрано: вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором; Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору.

Зміст *діяльнісного критерію* визначає вміння дітей старшого дошкільного віку продукувати думки та враження в зв'язних висловлюваннях із опорою на ілюстрації до літературного твору.

Показниками діяльнісного критерію було визначено: вміння передавати основний зміст ілюстрованого літературного твору та логічно її завершувати); вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору.

Схарактеризуємо зміст діагностичних завдань, спрямованих на визначення рівня розвитку зв'язного мовлення з використанням ілюстрованого літературного твору дітей старшого дошкільного віку згідно до окреслених критеріїв та показників.

Для оцінювання рівня розвитку зв'язного мовлення за *комунікативним критерієм*, зокрема вміння добирати слова та фрази відбувалась за допомогою діагностичного завдання «Заверши фразу», яке мало на меті визначити й оцінити вміння дітей старшого дошкільного віку добирати слова та фрази.

У межах Всеукраїнської акції «Живі письменники» було створено спільний проєкт всеукраїнського науково-методичного журналу «Дошкільне виховання» – посібник «Живі Письменники. Дошкілля». У посібнику представлено 10 сучасних українських книжок для дітей 3–6 років і рекомендаційні матеріали для роботи з ними в дитячому садку та в родині. Ми ретельно проаналізували зазначений посібник. Було обрано для вирішення завдань експериментального дослідження такі літературні твори з ілюстрованим матеріалом:

«Історія одного поросяти» Юрія Винничука (ілюстратор – Н. Кохаль);

«Сукня для Марусі» Грасі Олійко (ілюстратор – Грася Олійко);

«Кумедна читанка» Марії Чумарної;

«Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» Оксани Драчківської (художниця – Оксана Драчківська-молодша (племінниця письменниці Оксани Драчківської);

«Мандрівка дощинки» Олександра Ільченка (художник Кость Лавро);

«Тю!» – сказав Їжачок». Олександра (Сашка) Дерманського (ілюстратор – Альона Потьомкіна).

Діагностичне завдання «Заверши фразу» [Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого, с. 76].

Мета: визначити й оцінити вміння дітей старшого дошкільного віку добирати слова та фрази до незнайомого ілюстрованого літературного твору.

Матеріал: набір фраз, ілюстрований літературний твір «Історія одного поросяти» Юрій Винничук (ілюстратор – Н. Кохаль), Додаток

Процедура виконання. Діагностичне обстеження здійснювалось з кожною дитиною індивідуально. Експериментатор пропонував дитині таку інструкцію: «Придумай таке завершення фрази, щоб було складно». Експериментатор наводив приклад: «Поросятко в лісі гуляло. Воно жолудів назбирало». Кожному з респондентів експериментатор пропонував лише першу частину фрази, яку діти мали завершити.

Наведемо перелік фраз, запропонованих дітям: «Поросятко спохватилось..», «З лісу поросятка йшли..», «Коли приїхало Порося до Парижа, то зустріла його...»

В залежності від того, наскільки дитина вдало добирала другу частину фрази, здійснювалось нарахування певної кількості балів: 2 бали – дитина без допомоги дорослого завершує фразу; 1 бал – дитина добирає другу частину фрази, яка має порушений смисл; 0 балів – дитина говорить декількома словами, що не зв'язані між собою або взагалі не виконує запропоноване завдання.

Оцінювання вміння змінювати в залежності від змісту висловлювання відбувалось за допомогою діагностичного завдання «Намалюй історію героя», що мала на меті визначити здатність дітей старшого дошкільного віку змінювати інтонацію в залежності від змісту висловлювання.

Діагностичне завдання «Намалюй історію героя».

Мета: визначити здатність дітей старшого дошкільного віку змінювати сюжет в залежності від змісту висловлювання та запропонованої ілюстрації до літературного твору; навчитися малювати початок та кінець історії.

Матеріал: «Сукня для Марусі» Грасі Олійко (ілюстратор – Грася Олійко).

Процедура виконання. Діагностичне обстеження здійснювалось індивідуально. Експериментатор упродовж декількох хвилин нагадував дитині текст.

Ми запропонували дітям вигадати історію про казкового героя або героїню, використовуючи текст літературного твору, який було прочитаний напередодні.

Експериментатор просив дітей вигадати історію, яка могла з героєм або героїнею статися. Діти розповідали свої історії на вушко дорослому, а потім пробували на окремих аркушах паперу намалювати початок історії та її кінець. Експериментатор допомагав дітям визначити саме початок («що було на самому початку твоєї історії») і кінець («що було в самому кінці, чим усе закінчилося»). Останнє давалося особливо складно. На другому малюнку діти зазвичай намагалися зобразити наступний після початку момент розвитку подій. Експериментатор звертав увагу дітей, що малюнок виходить «не про кінець, а про продовження історії». Що було наприкінці історії, допомагали відновити записи, у яких фіксувалися дитячі оповідання. допомагав авторам історій виділити та Експериментатор допомагав зобразити на малюнках ті перетворення, які відбувалися у їхніх оповіданнях. У когось на протилежне змінювався настрій персонажів (сумний – веселий), у когось їхнє просторове розташування (будинок – ліс), у когось погода (дощово – сонячно). У результаті цього завдання впоралися

лише деякі діти, для інших вона виявилася занадто складною – нелегко утримувати одночасно і фабулу з її подробицями, і структуру оповідання.

Оцінювання вміння дітей старшого дошкільного віку змінювати ситуацію та замальовувати початок і кінець історії в залежності від змісту висловлювання відбувалось за такою шкалою: 2 бали – дитина демонструвала вміння змінювати сюжет в залежності від змісту висловлювання та запропонованої ілюстрації до літературного твору; навчитися малювати початок та кінець історії; 1 бал – дитина іноді та неточно демонструвала вміння змінювати сюжет в залежності від змісту висловлювання та запропонованої ілюстрації до літературного твору; навчитися малювати початок та кінець історії; 0 балів – дитина не демонструвала вміння дитина змінювати сюжет в залежності від змісту висловлювання та запропонованої ілюстрації до літературного твору; навчитися малювати початок та кінець історії.

З метою оцінювання вміння дітей старшого дошкільного віку граматично правильно продукувати мовленнєві висловлювання за *пізнавальним критерієм*, зокрема вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором було застосовано діагностичне завдання «Склади речення за серією ілюстрацій».

Діагностичне завдання «Склади речення за серією ілюстрацій» [7, с. 113].

Мета: діагностувати вміння складати розповідь за ілюстрованим

літературним твором.

Матеріал: текст «Мандрівка дощинки» Олександра Ільченка (художник Кость Лавро).

Процедура виконання. Обстеження проводилось індивідуально.

Експериментатор демонстрував серію сюжетних малюнків, які були тематично

пов'язані між собою. Експериментатор пропонував дитині скласти за ними декілька речень. Дитина отримувала таку інструкцію: «З Дощинкою трапилась цікава пригода і вона вирішила малювати свою пригоду та надіслати бабусі листа. Уважно роздивись малюнки Дощинки та склади за ними історію». Діагностичне завдання виконувалось упродовж 15 хвилин. Критеріями оцінювання завдання були: цілісність сюжету, зв'язність розповіді та її змістовність. Отримані відповіді фіксувались у протоколі.

Залежно від ступеню виконати дитиною завдання, нараховувались такі бали: 2 бали – дитині вдавалось скласти сюжет, розповідь була цілісною, зв'язною та змістовною. 1 бал – розповідь дитини вирізнялась цілісністю та змістовністю, проте логічні зв'язки між реченнями були майже відсутні. 0 балів – складена розповідь демонструвала недостатність розуміння дитиною загальної теми, зв'язності сюжету та необхідності послідовно оформлювати в мовленні окреслені події.

Визначення Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору здійснювалось за допомогою діагностичного завдання «Склади розповідь за серією ілюстрацій».

Діагностичне завдання «Склади розповідь за серією ілюстрацій».

Мета: діагностувати вміння відтворювати послідовність розгортання сюжету за картинками до книги.

Матеріал: набір із 3-4 послідовних серії ілюстрацій та текст «Кумедної читанки» Марії Чумарної на букву «Б».

Б

БАРАНЕЦЬ-БОГАТИР

Біг берегом біленький баранець. Брикався, бавився, будяки буцав. Бив байдики.

Біля броду — буц! Буцнув баранець берізку. І береста, і бузину.

Бачить баранець — біжить із бору бучок: буде баранця бити!

Бідний баранець! Було безпечно берегом не блукати, не брикатися, бучка не будити. Бо бучок баранцеві — біда: бочки баранцеві болітимуть!

Біжи, баранчику, не барися!

Процедура виконання. Обстеження проводилось індивідуально. Експериментатор пропонував дитині роздивитися набір із 3-4 сюжетних пропонованої ілюстрації літературного твору. Далі дитина отримувала таку інструкцію: «Біленький баранець фотографує на березі річки різноманітні цікавинки. Фотографій зібралось так багато, що баранець зовсім розгубився. Подивись на першу картинку та розглянь решту. Подумай, що було спочатку, а що потім. Яку картинку треба покласти наступною? Склади розповідь за фотографіями баранця». Експериментатор клав першу картинку і пропонував дитині викласти решту в порядку прогнозованого розгортання сюжету. Результати виконання дитиною завдання фіксувались у протоколі.

Критерії, за якими відбувалось оцінювання виконаного дитиною завдання: 2 бали — дитина правильно визначила послідовність розгортання сюжету та вдало склала розповідь за змістом картинок. 1 бал — дитина в правильному порядку розташувала всі пропонованої ілюстрації літературного твору, проте не всі деталі сюжету дитині вдавалось відтворити у мовленні під час

складання розповіді. 0 балів – викладання карток в логічній послідовності здійснювалось з помилками. Складена дитиною розповідь була непослідовною.

З метою оцінювання вміння дітей старшого дошкільного віку розпочинати розповідь, викладати основний зміст та логічно її завершувати (*діяльнісний критерій*) застосовувалось діагностичне завдання «Розкажи знайоме оповідання знайоме оповідання».

Діагностичне завдання «Розкажи знайоме оповідання знайоме оповідання».

Мета: діагностувати вміння дітей старшого дошкільного віку розпочинати розповідь, викладати основний зміст та логічно її завершувати.

Матеріал: текст, ілюстрації за змістом оповідання Сашка Дерманського «Тю!» – сказав Їжачок».

Процедура виконання. Діагностичне обстеження здійснювалось індивідуально. Експериментатор пропонував дитині пригадати та розповісти історію про Їжачка Тю, який страждав від нудьги. Дитина отримувала таку інструкцію: «Ведмедик Михась, якому терміново потрібен мед для білочки Лампочки, сумує, бо не знає, як це зробити. Як йому допомогти? Пригадай та розкажи ведмежаті».

Результати виконання дитиною завдання фіксувались у протоколі. Схарактеризуємо критерії, за якими відбувалось оцінювання вміння дітей старшого дошкільного віку передавати зміст знайомого оповідання: 2 бали – дитина правильно розпочинала та завершувала розповідання, зміст оповідання відтворювався логічно та послідовно. 1 бал – дитині вдавалось переказати знайоме оповідання за наявності ілюстрацій до літературного твору. 0 балів – під час відтворення змісту дитина випускала окремі фрагменти та змінювала логічну послідовність подій навіть за наявності послідовно складених ілюстрацій до оповідання.

Оцінювання показника «Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору» здійснювалось за допомогою діагностичного завдання «Склади оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору».

Діагностичне завдання «Склади оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору».

Мета: діагностувати вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору із опорою на ілюстрації до літературного твору.

Обладнання: серія з 5-6 сюжетних малюнків до оповідання «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» Оксани Драчківської.

До початку проведення обстеження експериментатор нагадував зміст оповідання «Зайчик-нестрибайчик та його смілива мама» Оксани Драчківської: «У родині зайців народжуються малята, проте один зайчик відрізняється від інших — він ніколи не зможе стрибати. Вихователі, батьки та/або значущі дорослі-зайці відповідально ставляться до непростой ситуації. Спершу тато Заєць майструє візок, який допомагає малому пересуватися по галявині й бавитися з братиками та сестричками. А згодом мама Зайчиха вирушає до Лісової управи, бо через погані дороги і відсутність мосту Зайчик-нестрибайчик не може дістатися до Лісової школи. Голова Лісової управи Ведмідь дає згоду на будівництво. Зрештою Зайчик починає навчання і знаходить у школі друзів та підтримку. А мама Зайчиха вирішує допомагати й іншим лісовим мешканцям, що мають проблеми, та ініціює встановлення ліфта для білочки із хворими лапками і звукового світлофора для кротів. Наприкінці казки маму Зайчика-нестрибайчика обирають головою Лісової управи» [Живі письменники, с. 136].

Процедура виконання. Діагностичне обстеження здійснювалось індивідуально. Експериментатор пропонував дитині роздивитись дитині серію сюжетних малюнків, пов'язаних тематично і скласти за ними оповідання. Дитині надавалась така інструкція: «Роздивися малюнки та допоможи Зайчику-нестрибайчику скласти за ними цікаве

оповідання». Результати виконання дитиною завдання фіксувались у протоколі.

Схарактеризуємо критерії, за якими відбувалось оцінювання вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору із опорою на ілюстрації до літературного твору: 2 бали – дитина склала оповідання із опорою на ілюстрації до літературного твору. 1 бал – дитині вдавалось скласти оповідання, проте засоби виразності застосовувались за нагадуванням експериментатора. 0 балів – дитина склала оповідання без застосування засобів художньої виразності навіть за наявності послідовно складених ілюстрацій до оповідання.

Виокремлені критерії та показники дозволили нам визначити стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів дітьми старшого дошкільного віку, а саме: початковий (0 – 4 бали), достатній (5 – 8 балів), високий (9 – 12 балів).

Надаємо далі розгорнуту характеристику рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

Високий рівень розвиненості зв'язного мовлення.

Комунікативний критерій:

Вміння добирати слова та фрази під час візуального сприйняття ілюстрованого літературного твору: діти впевнено та точно вибирають слова та фрази, які відповідають змісту ілюстрацій. Вони вміло використовують багатий словниковий запас та різноманітні синтаксичні конструкції.

Вміння змінювати інтонацію в залежності від змістових особливостей ілюстрованого літературного твору: діти чітко та виразно змінюють інтонацію, підкреслюючи емоційні моменти та важливі деталі сюжету. Їхнє мовлення є емоційно насиченим та виразним.

Когнітивний критерій:

Вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором: діти складають логічно пов'язані та граматично правильні речення, які точно відображають зміст ілюстрацій. Їхні висловлювання є послідовними та зв'язними.

Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору: діти чітко та послідовно переказують сюжет, дотримуючись логіки подій та хронології. Вони вміло передають основні етапи розвитку сюжету.

Діяльнісний критерій:

Вміння передавати основний зміст ілюстрованого літературного твору та логічно його завершувати: діти чітко та повно передають основний зміст твору, логічно завершуючи оповідь. Їхні висловлювання є цілісними та завершеними.

Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору: діти складають цікаві та зв'язні оповідання, які точно відображають зміст ілюстрацій. Їхні історії є логічно структурованими та емоційно насиченими.

Достатній рівень розвиненості зв'язного мовлення.

Комунікативний критерій:

Вміння добирати слова та фрази під час візуального сприйняття ілюстрованого літературного твору: діти вибирають слова та фрази, які загалом відповідають змісту ілюстрацій, але іноді допускають неточності або використовують обмежений словниковий запас.

Вміння змінювати інтонацію в залежності від змістових особливостей ілюстрованого літературного твору: діти змінюють інтонацію, але не завжди чітко та виразно. Іноді їхнє мовлення може бути менш емоційно насиченим.

Когнітивний критерій:

Вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором: діти складають речення, які загалом відображають зміст ілюстрацій, але можуть допускати граматичні помилки або неточності.

Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору: Діти переказують сюжет з деякими пропусками або порушеннями логіки подій. Їхні висловлювання можуть бути менш послідовними.

Діяльнісний критерій:

Вміння передавати основний зміст ілюстрованого літературного твору та логічно його завершувати: діти передають основний зміст твору, але іноді не завершують оповідь логічно. Їхні висловлювання можуть бути фрагментарними.

Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору: діти складають оповідання, які загалом відображають зміст ілюстрацій, але можуть бути менш цікавими та зв'язними.

Початковий рівень розвиненості зв'язного мовлення

Комунікативний критерій:

Вміння добирати слова та фрази під час візуального сприйняття ілюстрованого літературного твору: діти мають обмежений словниковий запас та часто використовують неточні або невідповідні слова та фрази. Їхні висловлювання можуть бути уривчастими та неповними.

Вміння змінювати інтонацію в залежності від змістових особливостей ілюстрованого літературного твору: діти рідко змінюють інтонацію, їхня мова може бути монотонною та маловиразною.

Когнітивний критерій:

Вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором: діти складають короткі та прості речення, які часто не відображають повного змісту ілюстрацій. Їхні висловлювання можуть бути граматично неправильними.

Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору: діти мають труднощі з переказом сюжету, часто пропускають важливі деталі та порушують логіку подій. Їхні висловлювання можуть бути хаотичними та непослідовними.

Діяльнісний критерій:

Вміння передавати основний зміст ілюстрованого літературного твору та логічно його завершувати: діти мають труднощі з передачею основного змісту твору та часто не завершують оповідь логічно. Їхні висловлювання можуть бути неповними та фрагментарними.

Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору: діти мають труднощі з складанням оповідань, які відображають зміст ілюстрацій. Їхні історії можуть бути незв'язними та малоцікавими.

Отже, запровадження ілюстрованих літературних творів у практику роботи з дітьми старшого дошкільного віку передбачало визначення рівнів розвиненості їхнього зв'язного мовлення. З метою визначення рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку, нами було окреслено комунікативний, пізнавальний та діяльнісний критерії. На основі виокремлених критеріїв та показників нами було окреслено стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів дітьми

старшого дошкільного віку, а саме: початковий (0 – 4 бали), достатній (5 – 8 балів), високий (9 – 12 балів).

2.2. Діагностика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку (констатувальний етап дослідження)

Діагностичним обстеженням на етапі констатувального експерименту було охоплено 42 дитину старшого дошкільного віку, де 20 дітей шостого року життя склали експериментальну групу та 22 дитини увійшли до складу контрольної групи. Експериментальною базою дослідження був Гайворонський заклад дошкільної освіти №6 «Веселка» Кіровоградської області.

За результатами діагностичного обстеження (констатувальний етап) було визначено рівні розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку. Проаналізуємо дані результатів дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп за показниками *комунікативного критерію*.

Так, результати діагностичного обстеження дітей старшого дошкільного віку за показником «Вміння добирати слова та фрази» свідчать, що серед респондентів експериментальної групи початковий рівень було виявлено у 13,6% дітей, достатній рівень було зафіксовано 50,7% старших дошкільників та високого рівня досягли 36,5% продіагностованих осіб. Серед дітей контрольної групи за показником «Вміння добирати слова та фрази» було зафіксовано 13,1% старших дошкільників із початковим рівнем, 49,6% із достатнім рівнем та 37,7% був властивий високий рівень вміння добирати слова та фрази.

Дані діагностичного обстеження за показником «Вміння змінювати інтонацію в залежності від змісту висловлювання» розподілились наступним чином. Так, серед дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи

початкового рівня досягли 13,8%, достатнього – 49,9% та високого 36,3% відповідно. Респонденти контрольної групи отримали такі результати, а саме: початковий рівень – 14,2%; достатній рівень – 53,3%; високий рівень – 32,6%.

Розглянемо результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за *пізнавальним критерієм* (констатувальний етап, у %).

Так, результати виконання дітьми старшого дошкільного віку (експериментальна група) діагностичного завдання «Склади речення за серією ілюстрацій» свідчать про такі результати: 14,5% респондентів перебувають на початковому рівні, у 54,0% дітей визначився достатній рівень вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором, у 31,5% старших дошкільників вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором визначається як високий. Серед респондентів контрольної групи означеним показником було зафіксовано, що 14,4% продіагностованих дітей перебувають на початковому рівні; 54,1% дітей вміють складати речення за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору на достатньому рівні, і лише 31,5% дітей старшого дошкільного віку вміють складати речення за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору на високому рівні.

Результати, що було отримано за діагностичним завданням «Склади розповідь за серією ілюстрацій» свідчать про те, що з поміж дітей експериментальної групи Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору у 14,3% респондентів перебуває на початковому рівні, 53,3% демонструють Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору на достатньому рівні та 32,4% старших дошкільників успішно відтворюють послідовність розгортання сюжету відповідно до високого рівня.

Старші дошкільники контрольної групи продемонструвати такі результати: 14,3% дітей виконали запропоноване завдання на початковому рівні, 53,3%

виконали завдання відповідно до достатнього рівня, 32,4% дітей успішно виконали завдання і, відповідно їх Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору було визначено як високе.

Аналіз результатів діагностичного обстеження за *показником діяльнісного критерію* «Вміння передавати зміст знайомого ілюстрованого літературного твору» показав, що з поміж респондентів експериментальної групи 13,9% дітей мають початковий рівень, 51,7% отримали достатній та 34,4% високий рівні відповідно. З поміж респондентів контрольної групи за означеним показником («Вміння передавати зміст знайомого ілюстрованого літературного твору») було зафіксовано такі результати: 14,4% опитаних опинились на початковому рівні, 51,2% набули достатнього рівня та 34,4% дітей старшого дошкільного віку продемонстрували вміння передавати зміст знайомого ілюстрованого літературного твору.

Обчислювання показника: «Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору» проказало такий розподіл даних серед старших дошкільників експериментальної та контрольної груп. Так, діти старшого дошкільного віку експериментальної групи продемонстрували такі результати, а саме: 14,4% (початковий рівень), 50,6% (достатній рівень), 35,3% показали вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору. Серед респондентів контрольної групи на початковому рівні опинились 13,9% старших дошкільників, на достатньому рівні – 50,9% обстежених дітей. Високий рівень вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору продемонстрували 35,2% дітей контрольної групи.

Наведемо узагальнені результати визначення рівнів розвиненості зв'язного мовлення за всіма виокремленими показниками в дітей шостого року життя контрольної й експериментальної груп у відсотках (табл. 2.1).

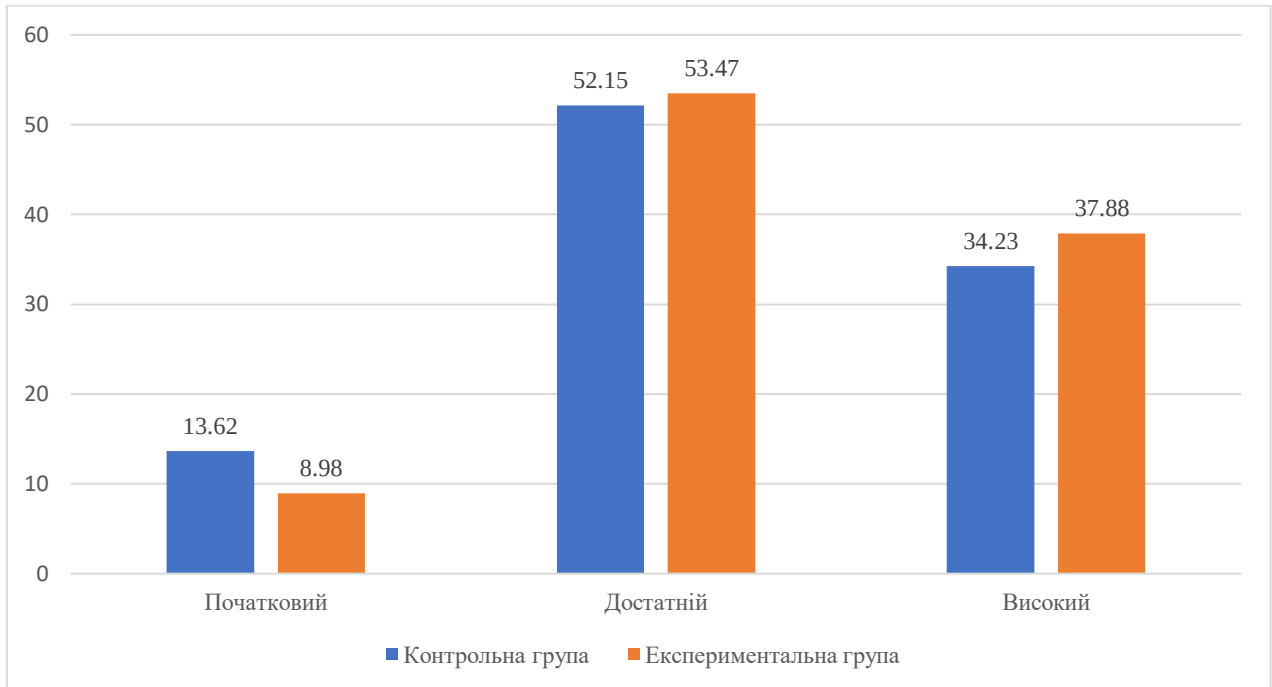
Таблиця 2.1

**Загальна характеристика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в
дітей старшого дошкільного віку за всіма критеріями
(констатувальний етап, у %)**

Рівні	Критерії							
	Комунікативний		Пізнавальний		Діяльнісний		Загальний рівень розвитку зв'язного мовлення	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Початковий	13,7	13,7	14,35	14,0	14,15	14,0	14,07	13,9
Достатній	51,4	50,3	52,7	53,75	51,05	51,15	51,72	51,73
Високий	34,95	36,4	32,95	32,25	34,8	34,85	34,23	34,5

Узагальнені результати розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за всіма критеріями на констатувальному етапі дослідження показали, що серед дітей старшого дошкільного віку початковий рівень розвитку зв'язного мовлення було визначено в 13,9% респондентів експериментальної групи та 14,7% опитаних контрольної групи. Так, в дітей з початковим рівнем розвитку зв'язного мовлення спостерігалась відсутність у дітей вміння сповільнювати або прискорювати темп мовлення. Дітям було важко дотримуватись загальної теми розповіді та зв'язно оформлювати мовленні висловлювання. Складена дітьми розповідь була непослідовною. Під час відтворення змісту знайомого ілюстрованого літературного твору діти випускали окремі її фрагменти та змінювали логічну послідовність подій. У складених дітьми оповіданнях були відсутні засоби художньої виразності.

Мал. 2.4. Загальна характеристика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної групи на констатувальному етапі дослідження

На достатньому рівні опинились 51,73% дітей шостого року життя експериментальної групи та 51,72% опитаних контрольної групи.

Респонденти старшого дошкільного віку із достатнім рівнем розвиненості зв'язного мовлення нечітко із заминками, іноді без змін сили голосу промовляли скоромовки. Розповіді дітей із достатнім рівнем розвиненості зв'язного мовлення вирізнялись цілісністю та змістовністю, проте логічні зв'язки між реченнями були майже відсутні. Діти в правильному порядку розташовували всі пропоновані ілюстрації літературного твору, проте не всі деталі сюжету їм вдавалось відтворювати в мовленні під час складання розповіді. За наявності ілюстрацій до літературного твору дітям вдавалось переказати знайомий ілюстрований літературний твір або скласти розповідь, проте засоби виразності застосовувались дітьми за нагадуванням експериментатора.

Високий рівень розвитку зв'язного мовлення продемонстрували 34,5% респондентів експериментальної та 34,23% контрольної груп. *Високий рівень розвиненості зв'язного мовлення* дітей старшого дошкільного віку констатувався у випадку коли дитина без допомоги експериментатора завершувала фразу, чітко із змінюванням темпу мовлення промовляла скоромовки. Дитина демонструвала вміння змінювати інтонацію голосу відповідно до дій персонажу ілюстрованого літературного твору. Їй вдавалось скласти цілісну, зв'язну та змістовну розповідь за ілюстраціями літературного твору. Дитина правильно визначила послідовність розгортання запропонованого сюжету та вдало складала розповідь, правильно її розпочинала та завершувала. Зміст розповідей вирізнявся логічністю та послідовністю із опорою на ілюстрації до літературного твору.

Узагальнення результатів констатувального етапу експерименту, дало змогу зробити висновок, що переважна більшість дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп, знаходяться на початковому та достатньому рівнях розвитку зв'язного мовлення. Встановлений недостатній рівень розвитку зв'язного мовлення обумовив необхідність запровадження ілюстрованих літературних творів у практику роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

2.3. Технологія роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів

Метою другого формувального етапу дослідження (листопад 2023 р. – травень 2024 р.) було запровадження технології роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів. Пропонуємо ознайомитись з технологією з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням

ілюстрованих літературних творів. Унаочнимо технологію за допомогою мал. 2.1.

Мал. 2.1. Технологія роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів

Проілюструємо *етапи роботи* з використанням різноманітних методів та прийомів.

1. *Підготовчий етап. Мета:* Створити сприятливі умови для знайомства з твором. *Завдання:* ознайомлення старших дошкільників з автором (коротка розповідь про письменника); демонстрація ілюстрацій, які викликають інтерес до твору.

Форми роботи:

- Бесіда про письменника (спрощена біографія).
- Перегляд ілюстрацій із запитаннями для активізації уваги.

Методи та прийоми:

Метод евристичної бесіди: вихователь ставить запитання, що стимулюють дитячу уяву, наприклад: «Як ви думаєте, про що цей малюнок?» або «Якими словами можна описати настрій героя?».

Прийом «емоційного налаштування»: перед переглядом ілюстрацій вихователь створює інтригу, наприклад: «Сьогодні я покажу вам малюнки, що відкриють двері у світ чарівної історії».

Прийом «загадки»: діти отримують короткий опис героя чи сюжету без імені та мають вгадати, про кого йдеться, наприклад: «Цей герой допомагає друзям, хоч і невеликий на зріст. Хто це?».

2. *Основний етап. Мета:* глибоке ознайомлення з текстом та його ілюстраціями. *Завдання:* читання твору з використанням ілюстрацій; аналіз змісту та художнього оформлення; обговорення героїв, подій, ілюстративного ряду.

Форми роботи:

- Читання твору вихователем.
- Перегляд та обговорення ілюстрацій.
- Інтерактивні вправи (наприклад, добери ілюстрацію до епізоду).

Методи та прийоми:

Прийом виразного читання: вихователь акцентує увагу на ключових моментах і змінює інтонацію залежно від настрою тексту. Наприклад, у драматичних епізодах читання сповільнюється, а у веселих – прискорюється.

Прийом «зупинка в тексті»: після важливих моментів вихователь запитує: «Як ви думаєте, що буде далі?».

Прийом порівняння: дітям пропонується порівняти текст і малюнок: «Чи так ви уявляли цей момент? Що ви змінили б в ілюстрації?».

Прийом «рольова гра»: після прочитання тексту діти обирають героїв і намагаються відтворити емоції та діалоги, які вони бачили в ілюстраціях.

3. *Підсумковий етап. Мета:* закріплення вражень, розвиток творчого мислення. *Завдання:* висловлення власного ставлення до твору та ілюстрацій; створення власних ілюстрацій чи переказу сюжету.

Форми роботи:

- Колективне обговорення вражень («Що найбільше сподобалося?»).
- Творча робота (малювання, ліплення, складання аплікацій).
- Театралізована діяльність (інсценізація за мотивами твору).

Методи та прийоми:

Прийом рефлексії: діти завершують речення: «Мене здивувало...», «Мене потішило...».

Прийом «створи власну історію»: дітям пропонується намалювати свій варіант продовження твору або створити альтернативний фінал.

Прийом театралізації: діти переодягаються у костюми героїв і розігрують сцену з твору, користуючись ілюстраціями як підказками.

Прийом колективної творчості: створення спільного альбому із власними малюнками до твору. Кожна дитина обирає улюблений епізод для ілюстрації.

Нами також було розроблено рекомендації для вихователя, який здійснював роботу за запропонованою технологією.

Вибір твору: обирати твори відповідно до вікових можливостей, книги мають яскраві персонажі, емоційні події та якісні ілюстрації.

Робота з ілюстраціями: заохочувати дітей до уважного розглядання малюнків, акцентувати на деталях, що поглиблюють розуміння сюжету.

Інтерактивність: постійно залучати дітей до діалогу, запитувати їхню думку, спонукати до фантазування.

Індивідуальний підхід: урахувувати інтереси дітей, сприяти їх самовираженню у творчій діяльності.

Пропонована нами технологія сприяє не лише знайомству з українською ілюстрованою книжкою, але й формуванню духовно багатой особистості.

У межах розробки технології роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів було запропоновано зміст консультації для батьків.

Подаємо далі зміст консультації.

«Створіть затишний простір для читання.

Під час читання дитина має відчувати комфорт і безпеку. Це може бути спеціальне місце в кімнаті, де є:

книги, що знаходяться на рівні дитини (може самостійно брати і повертати на місце);

подушки та пледи, зручне крісло тощо, щоб дорослі і діти могли зручно розташуватись;

достатньо світла і комфортна температура повітря;

дрібнички, які створюють затишок і заохочують: світильники у вигляді свічок, кольорові тощо, ліхтарики; фігурки казкових персонажів чи іграшки; дитячий намет чи будиночок, де можна сховатися і читати; стікери для нотаток, олівці, папір для малювання, повітряний пластилін і ще багато всього, що надихає вас і ваших дітей.

Якщо в кімнаті мало місця, щоб облаштувати такий читацький осередок, то зробіть його мобільним: тримайте все необхідне в одному місці й перед читанням розкладайте та формуйте цей простір, а після – збирайте.

Зробіть спільне читання – щоденною ресурсною практикою.

Ваше спільне читання буде ресурсним для вас і ваших дітей, якщо:

- ви будете робити це регулярно: щодня раз чи двічі на день у визначений час;

- ваші дії будуть рутинними – повторюються щоразу за певним алгоритмом (наприклад, відклали всі справи і вимкнули всі зайві звуки, обрали книгу, запалили світильники, зручно вмостились, почитали, поговорили про прочитане, поділились своїми відчуттями, прибрали все на свої місця);
- вашою метою щоразу буде лише одна – отримати задоволення від спільного читання і часу разом, ви будете читати з відповідною інтонацією, мімікою й жестами, заохочуватимете дитину до прояву емоцій та спільного читання й обговорення.

І дорослі, і діти хочуть знати, для чого вони виконують ті чи інші дії. Для мозку усвідомлення мети та шляхів її досягнення також є своєрідним якорем безпеки. Ось деякі поради, які допоможуть зробити ваше спільне читання з дітьми більш усвідомленим:

перед початком завжди разом обговорюйте, яка ваша спільна мета: наприклад, дізнатись щось нове (про тварин, картини, людей тощо); відчувати радість, задоволення, здивування тощо; навчитись чомусь новому (нові слова, як змайструвати будинок та інше); побути разом; попрактикувати самостійне читання чи переказування/обговорення прочитаного тощо;

під час читання: долучайте дитину так, як вона може долучитись (обирати, тримати книгу, гортати сторінки, водити пальчиком по сторінкам, розглядати малюнки, читати літери/слова, які вже знає тощо); спонукайте до передбачення (до початку - за назвою й малюнками, під час читання робіть зупинки і питайте, що буде далі і чому дитина так думає, після - обговорюйте, чи збулось передбачення, чому так або ні тощо); зупиняйтесь і робіть паузи, щоб дитина могла їх заповнити тими словами, що вже знає, чи своїми питаннями та інше;

після читання обговорюйте прочитане: що/хто сподобався і чому; який момент вразив/запам'ятався й чому; що відчували під час читання, чому; про що прочитане нагадало з вашого життя; яке може бути продовження; малюйте чи

ліпіть героїв й програвайте сюжет; переказуйте весь твір чи улюблені моменти тощо».

З метою підвищення інтересу до запропонованої технології нами було проведено семінар-практикум для вихователів закладу дошкільної освіти. Далі подано план семінару-практикуму для вихователів з теми «Залучення дітей дошкільного віку до читання ілюстрованих книг».

Мета семінару-практикуму: навчити вихователів ефективним методам залучення дітей до читання ілюстрованих книг; підвищити обізнаність вихователів про важливість читання для розвитку дітей; надати практичні навички та інструменти для організації читальних занять; сприяти обміну досвідом та кращими практиками серед вихователів.

Тривалість: 2 години.

Програма семінару-практикуму

1. Вступна частина. Презентація теми, мети та програми семінару.

Інтерактивна лекція «Важливість читання для розвитку дітей дошкільного віку»

2. Основна частина. Практичні вправи: «Методи залучення дітей до читання ілюстрованих книг»; добір відповідних ілюстрованих книг для різних вікових груп; методи презентації книг: читання вголос, інтерактивне читання, використання ляльок та іграшок; створення читального осередка в групі.

Майстерка «Організація та проведення заняття з ілюстрованою книжкою»:

- Демонстрація організації читального заняття з використанням ілюстрованих книг.
- Практичні вправи для вихователів: розробка плану заняття, вибір книг та матеріалів.

3. Підсумкова частина.

- Підсумкова дискусія та обмін досвідом.

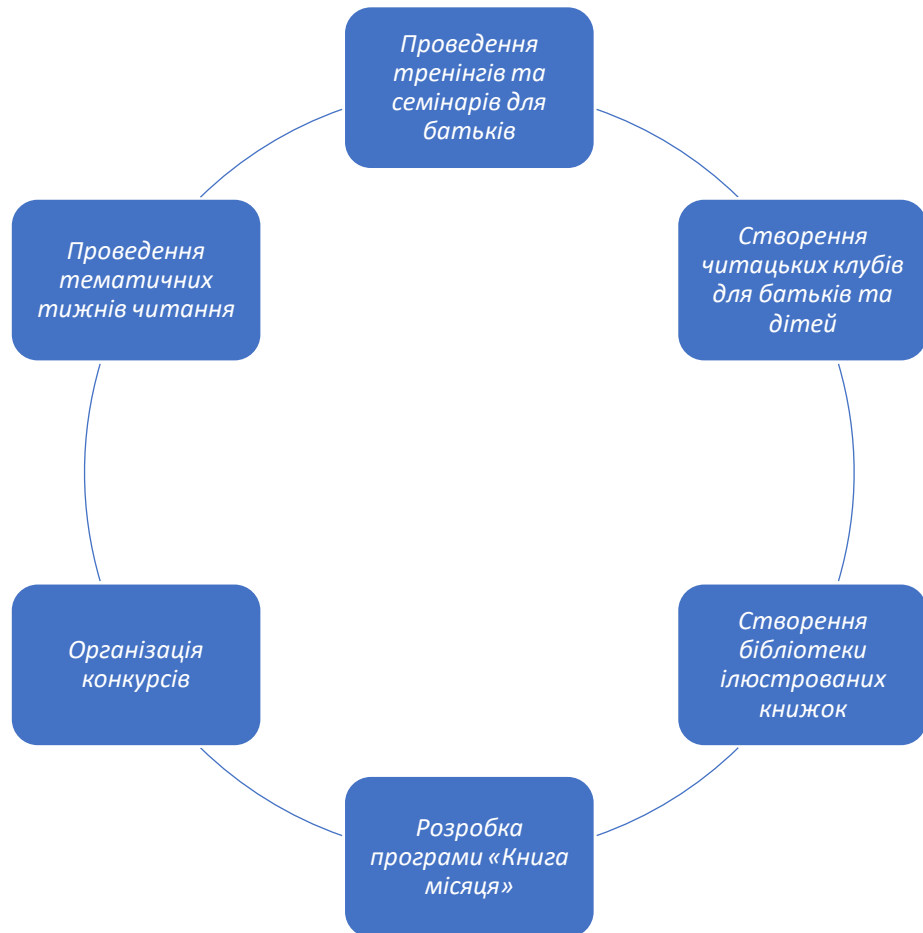

- Обговорення результатів групової роботи.
- Обмін кращими практиками та порадами між вихователями.

Підбиття підсумків та рекомендації.

Прогнозований результат пропонованого семінару-практикуму допоможе вихователям закладів дошкільної освіти ефективно залучати дітей до читання ілюстрованих книг, сприяючи їхньому розвитку та формуванню любові до читання.

Далі унаочнено (мал. 2.2.) та запропоновано проєкт, прогнозований результат якого значно впливає на розвиток зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів.

Мал. 2.2. Проєкт залучення батьків до читання дітям ілюстрованих книжок

1. *Створення читацьких клубів для батьків та дітей* (організація регулярних зустрічей, де вихователі, батьки та/або значущі дорослі та діти можуть разом читати та обговорювати ілюстровані книжки). *Мета*: сприяти спільному читанню, обміну враженнями та зміцненню зв'язків між вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми.

Прогнозований результат: вибір книжок, підготовка завдань та питань для обговорення, проведення зустрічей у дошкільних закладах або онлайн.

2. *Проведення тренінгів та семінарів для батьків* (організація тренінгів та семінарів для батьків, де вони можуть дізнатися про важливість читання та навчитися ефективним методам спільного читання з дітьми). *Мета*: навчити батьків технікам спільного читання, підвищити їхню мотивацію та зацікавленість.

Прогнозований результат: запрошення експертів, підготовка матеріалів, проведення тренінгів у дошкільних закладах або онлайн.

3. *Створення бібліотеки ілюстрованих книжок* (буккросінг для батьків та дітей, з можливістю безоплатного обміну). *Мета*: забезпечити доступ до якісної дитячої літератури, сприяти регулярному читанню.

Прогнозований результат: вибір книжок, створення бібліотеки у закладі дошкільної освіти або онлайн (Е-книжка).

4. *Розробка програми «Книга місяця»* (щомісяця обирати одну ілюстровану книжку та пропонувати батькам та дітям спільно читати її, обговорювати та виконувати пов'язані завдання). *Мета*: сприяти регулярному читанню, розвитку інтересу до літератури, зміцненню зв'язків між вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми.

Прогнозований результат: вибір книжок, підготовка завдань та запитань для обговорення, проведення щомісячних зустріч або онлайн-сесій.

5. *Організація конкурсів* (проведення конкурсів для батьків та дітей, пов'язані зі спільним читанням ілюстрованих книжок). *Мета:* зробити читання цікавим та мотиваційним, залучити більше батьків до спільного читання.

Прогнозований результат: розробка конкурсів та челенджів, підготовка призів, проведення заходів у закладах дошкільної освіти або онлайн.

6. *Проведення тематичних тижнів читання* (можуть бути присвячені певним темам або жанрам ілюстрованих книжок). *Мета:* сприяти регулярному читанню, розвитку інтересу до літератури, зміцненню зв'язків між вихователями, батьками та/або значущими дорослими та дітьми.

Прогнозований результат: вибір тем або жанрів, підготовка завдань та питань для обговорення, проведення тижневих зустріч або онлайн-сесій.

Ці варіанти проєкту можуть бути зреалізовані як окремо, так і у комбінації, щоб створити цілісний проєкт, який сприятиме залученню батьків до регулярного читання з дітьми.

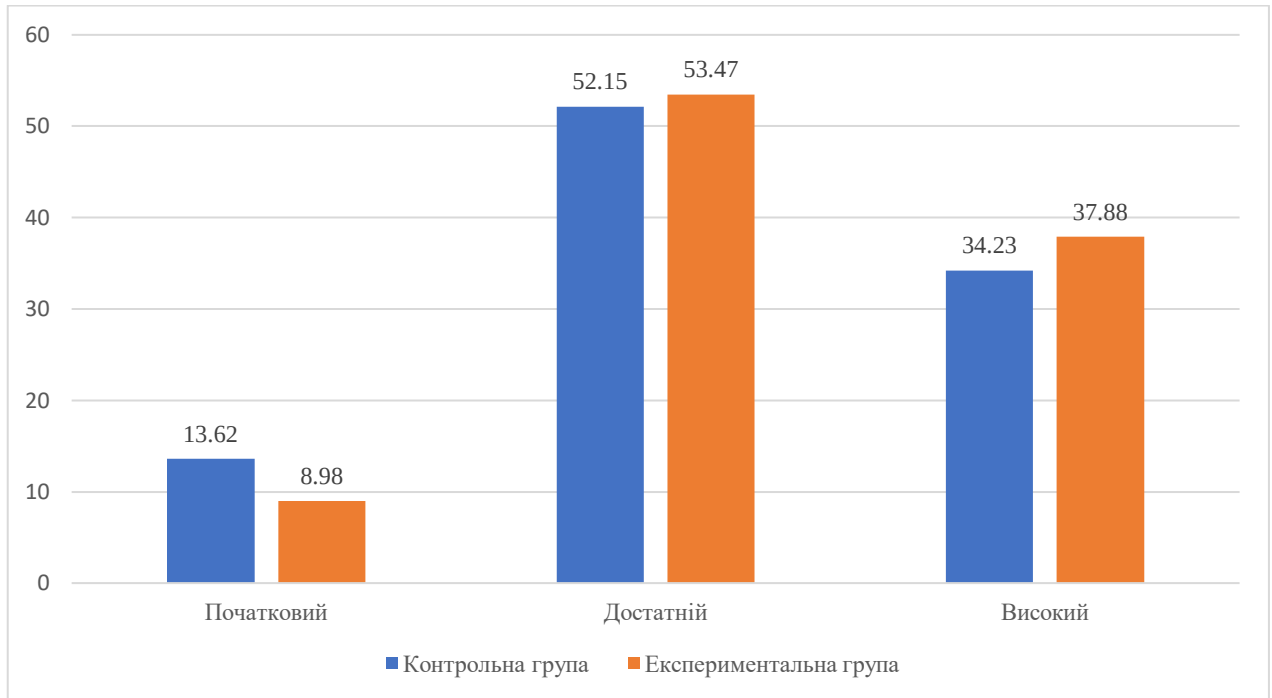
2.4. Результати запровадження технології роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів

Контрольний етап дослідження було спрямовано на визначення рівня розвитку зв'язного мовлення після запровадження технології роботи з дітьми старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів. Прогнозований результат окресленого завдання здійснювалась шляхом порівняльного аналізу результатів констатувального та контрольного етапів дослідження.

Діагностичне обстеження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку здійснювалось із застосуванням діагностичних завдань, які використовувались на констатувальному етапі дослідження.

Аналіз результатів повторного діагностичного обстеження дітей старшого дошкільного віку на констатувальному етапі за показником комунікативного критерію «Вміння добирати слова та фрази» показав, що лише 10,4% дітей експериментальної групи мали початковий рівень вміння добирати слова та фрази, 50,9% респондентів було зафіксовано на достатньому рівні вміння добирати слова та фрази та 38,7% старших дошкільників досягли високого рівня вміння добирати слова та фрази (Додаток Д). З-поміж старших дошкільників контрольної групи за окресленим критерієм було визначено, що 12,7% дітей залишились на початковому рівні вміння будувати фрази, 50,4% респондентів набули достатнього рівня та лише 36,9% опинились на високому рівні вміння добирати слова та фрази.

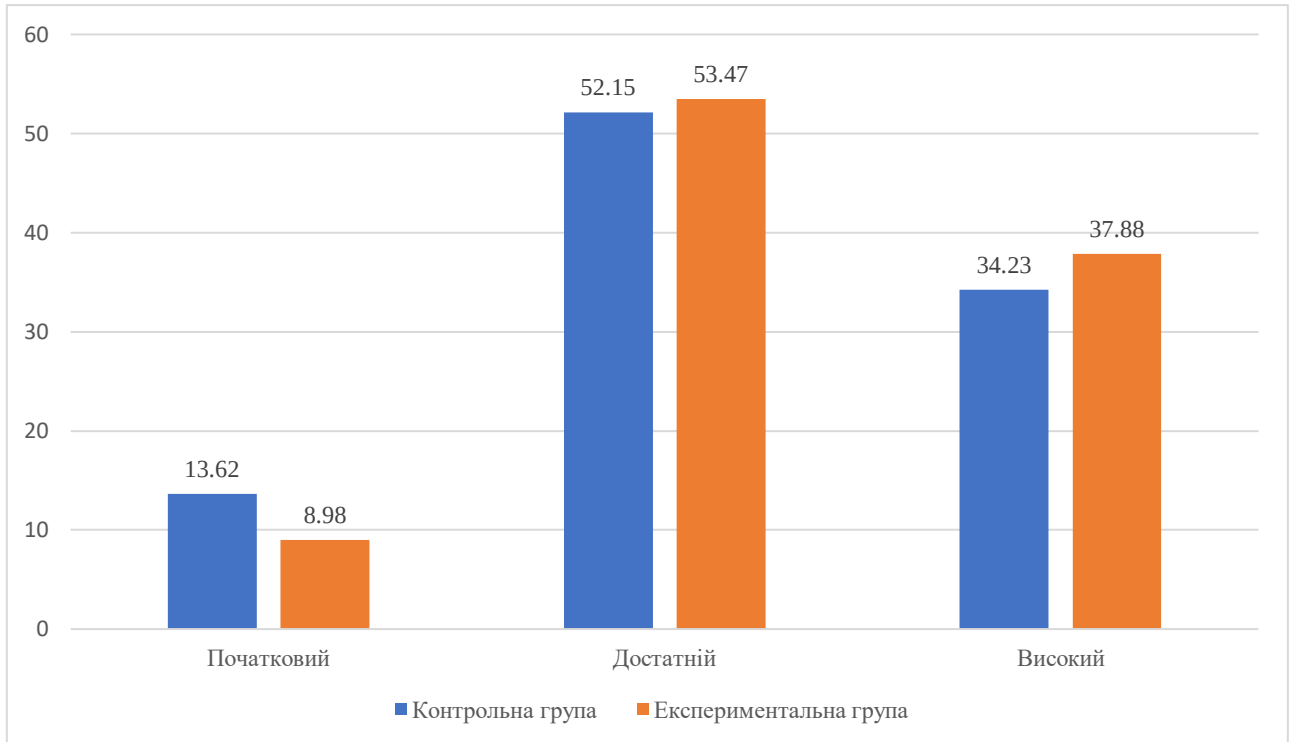
Порівняльний аналіз результатів констатувального та контрольного етапів дослідження за показником «Вміння змінювати інтонацію в залежності від змісту висловлювання» доводить що, з-поміж дітей старшого дошкільного віку експериментальної групи початкового рівня набули 9,8% респондентів (констатувальний етап – 13,8% відповідно), достатнього рівня набули – 51,0% протестованих дітей експериментальної групи (в порівнянні з констатувальним етапом – 49,9% відповідно) та 39,2% дітей експериментальної групи досягли високого рівня вміння змінювати інтонацію в залежності від змісту висловлювання (в порівнянні з констатувальним етапом – 36,3% відповідно). Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за комунікативним критерієм на контрольному етапі дослідження унаочнено в рисунку 2.5.

Мал. 2.5. Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за комунікативним критерієм (контрольний етап, у %)

Результати діагностичного обстеження респондентів експериментальної групи та констатувальному етапі дослідження за показником когнітивного критерію «Вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором» доводять, що відсоток дітей експериментальної групи на початковому рівні зменшився з 13,9% до 8,1% відповідно (Додаток Ж). Відсоток дітей достатнього рівня зменшився з 54,2% (констатувальний етап) до 52,3% (контрольний) відповідно. Було зафіксовано, що після формувального експерименту, відсоток дітей старшого дошкільного віку збільшився з 31,9% до 37,6% відповідно. Після формувального експерименту, з поміж дітей контрольної групи за аналогічним показником було зафіксовано такі результати: 14,1% – початковий рівень (в порівнянні з констатувальним – 14,5%), 51,9% – достатній рівень (в порівнянні з констатувальним – 51,8%) та 34,0% дітей досягли високого рівня вміння складати

розповідь за ілюстрованим літературним твором (констатувальний етап – 33,7% відповідно). Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за пізнавальним критерієм на контрольному етапі дослідження унаочнено в рисунку 2.6.

Мал. 2.6. Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за пізнавальним критерієм (контрольний етап, у %)

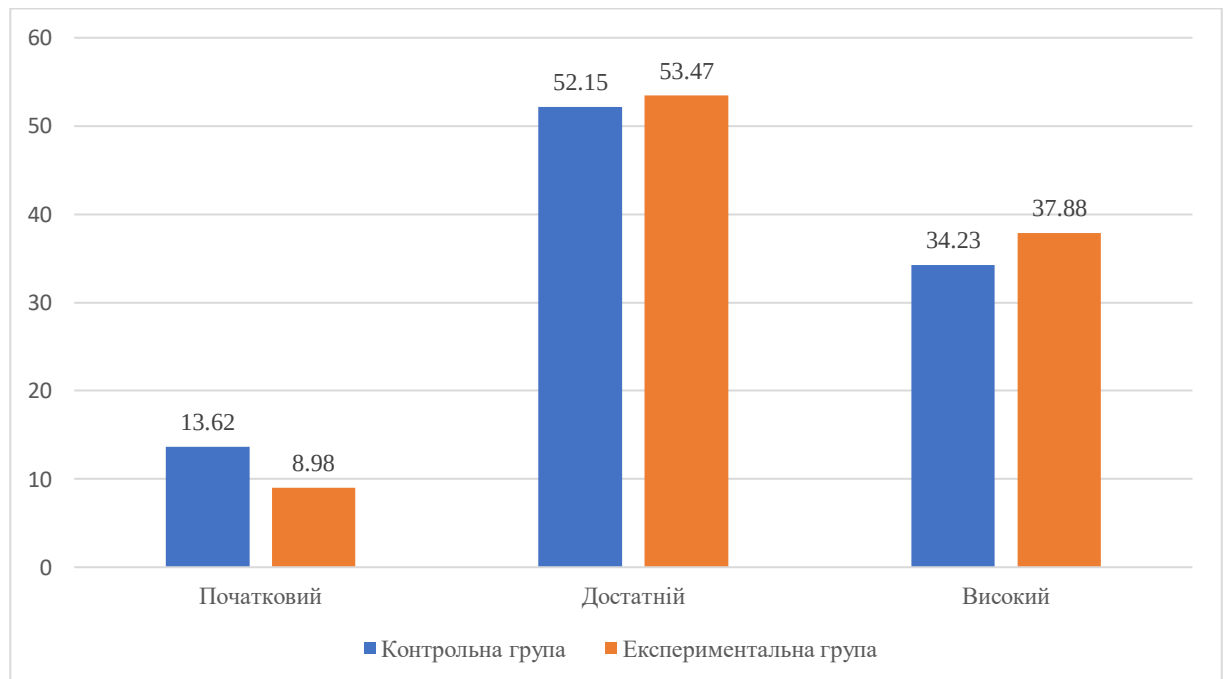
Пропонуємо до розгляду результати за діагностичним завданням «Склади розповідь із серії ілюстрацій» на контрольному етапі дослідження. Так, з поміж респондентів експериментальної групи відбулись зміни на всіх рівнях. Дані за початковим рівнем (14,1% – констатувальний етап) зменшились до 9,4%, достатній рівень Вміння скласти послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору (53,3% – констатувальний етап) також зменшився до 50,9% відповідно, проте показник за високим рівнем значно збільшився з 32,6% (констатувальний етап) до 39,7% відповідно. Результати діагностичного

обстеження дітей старшого дошкільного віку контрольної групи за діагностичним завданням «Склади розповідь з серії ілюстрацій доводять, що на початковому рівні змінився показник з 14,2% (констатувальний етап) до 13,8% (контрольний етап дослідження) відповідно. На достатньому рівні показник залишився незмінним 53,6% (констатувальний етап) та 53,8% контрольний етап відповідно. Показник за високим рівнем також залишився незмінним (32,2% констатувальний етап дослідження та 32,4% контрольний етап дослідження відповідно).

Результати діагностичного обстеження рівня розвитку зв'язного мовлення дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм на контрольному етапі дослідження також показало наявність певних змін (Додаток К). Так результати виконання діагностичного завдання «Розкажи знайоме оповідання знайоме оповідання» дітьми експериментальної групи доводить, що початковий рівень зменшився з 13,9% (констатувальний етап) до 8,3% контрольний етап дослідження. Достатній рівень збільшився з 51,7% констатувальний етап до 54,9% контрольний етап дослідження. Високий рівень також збільшився з 34,4% констатувальний етап до 36,8% контрольний етап дослідження відповідно. Виконання діагностичного завдання «Розкажи знайоме оповідання знайоме оповідання» дітьми контрольної групи показали що відбулись незначні зміни на початковому рівні з 14,4% (констатувальний етап) до 13,8% (контрольний етап дослідження). На достатньому рівні показник залишився незмінним 51,7% та 54,9% (констатувальний та контрольний етап відповідно). Високий рівень також залишився незмінним 34,4% до та після проведення формувального експерименту.

Порівняльний аналіз даних за показником вміння складати оповідання за серію сюжетних малюнків свідчить про таке. Так, відсоток респондентів експериментальної групи на контрольному етапі дослідження за початковим

рівнем зменшився до 7,9% в порівнянні з 14,1% (констатувальний етап). На достатньому рівні опинились 54,8% дітей експериментальної групи в порівнянні з даними констатувального дослідження 50,6% відповідно. Високий рівень було зафіксовано в 37,3% дітей на контрольному етапі в порівнянні з 35,3% на констатувальному етапі дослідження. З-поміж дітей контрольної групи таких значних змін зафіксовано не було. Так, на початковому етапі опинились 13,6% старших дошкільників (контрольний етап) в порівнянні з 13,9% констатувальний етап дослідження. На достатньому рівні опинились 51,4% респондентів контрольної групи (після проведення формувального експерименту) в порівнянні з 50,9% на констатувальному етапі дослідження. Високий рівень вміння складати оповідання за серію сюжетних малюнків залишився незмінним (35,0% контрольний етап та 35,2% констатувальний етап дослідження). Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм на контрольному етапі дослідження унаочнено в рисунку 2.7.

Мал. 2.7. Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм (контрольний етап)

Узагальненні результати рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп подано в таблиці 2.2.

Таблиця 2.2.

Загальна характеристика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за всіма критеріями (контрольний етап)

Рівні	Критерії							
	Комунікативний		Пізнавальний		Діяльнісний		Загальний рівень розвитку зв'язного мовлення	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Початковий	13,2	10,1	13,95	8,75	13,7	8,1	13,62	8,98
Достатній	52,0	50,95	52,85	54,6	51,6	54,85	52,15	53,47
Високий	34,8	38,95	33,2	37,65	34,7	37,05	34,23	37,88

Проаналізуємо дані діагностичного обстеження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку.

За комунікативним критерієм початковий рівень зафіксовано: КГ (контрольна група) – 13,2%, ЕГ (експериментальна група) – 10,1%; достатній рівень: КГ – 52,0%, ЕГ – 50,95%; високий рівень: КГ – 34,8%, ЕГ – 38,95%. Аналіз даних дає підстави зробити такий висновок: експериментальна група має трохи більше дітей з високим рівнем розвитку зв'язного мовлення порівняно з контрольною групою. достатній рівень розвитку зв'язного мовлення приблизно однаковий у обох груп.

За пізнавальним критерієм отримано такі дані: початковий рівень: КГ – 13,95%, ЕГ – 8,75%; достатній рівень: КГ – 52,85%, ЕГ – 54,6%; високий рівень: КГ – 33,2%, ЕГ – 37,65%. Отже, експериментальна група має більше дітей з високим рівнем розвитку зв'язного мовлення та менше дітей з початковим рівнем порівняно з контрольною групою. Достатній рівень розвитку зв'язного мовлення трохи вищий у експериментальній групі.

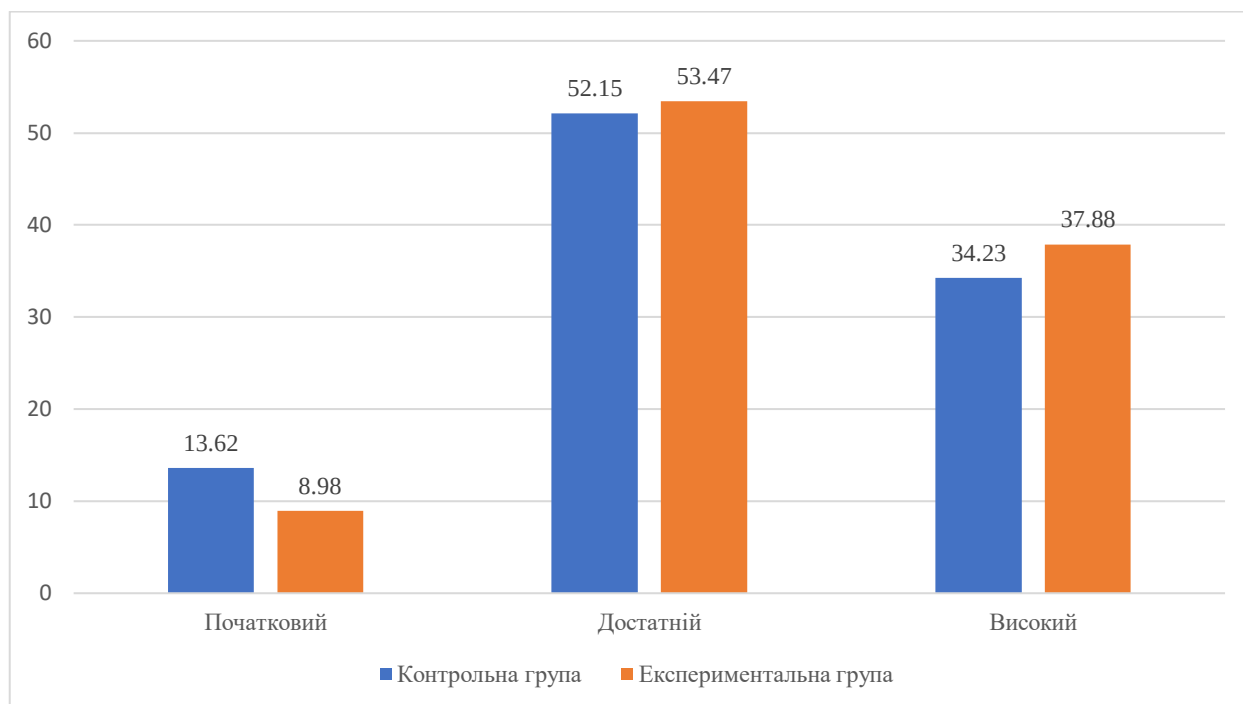
Аналіз результатів за діяльнісним критерієм такий: початковий рівень: КГ – 13,7%, ЕГ – 8,1%; достатній рівень: КГ – 51,6%, ЕГ – 54,85%; високий рівень: КГ – 34,7%, ЕГ – 37,05%. Так, експериментальна група має більше дітей з високим та достатнім рівнем розвитку зв'язного мовлення та менше дітей з початковим рівнем порівняно з контрольною групою.

Загальний рівень розвитку зв'язного мовлення має такий вигляд: початковий рівень: КГ – 13,62%, ЕГ – 8,98%; достатній рівень: КГ – 52,15%, ЕГ – 53,47%; високий рівень: КГ – 34,23%, ЕГ – 37,88%.

На основі отриманих даних можна зробити висновок: експериментальна група має більше дітей з високим та достатнім рівнем розвитку зв'язного мовлення та менше дітей з початковим рівнем порівняно з контрольною групою.

Експериментальна група показала кращі результати за всіма критеріями порівняно з контрольною групою.

Високий рівень розвитку зв'язного мовлення вищий у експериментальній групі за всіма критеріями. Початковий рівень розвитку зв'язного мовлення нижчий у експериментальній групі, що свідчить про ефективність застосованих методик. Достатній рівень розвитку зв'язного мовлення приблизно однаковий у обох груп, але трохи вищий у експериментальній групі.

Мал. 2.8. Загальна характеристика рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної групи на контрольному етапі дослідження

Отже, здійснений аналіз свідчить про позитивний вплив запровадженої технології в експериментальній групі на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

ВИСНОВКИ

Ілюстровані літературні твори є одним із найважливіших інструментів, які батьки та педагоги можуть використовувати для передачі дітям точної інформації. За допомогою ілюстрованих дитячих книг можна донести до дітей старшого дошкільного віку різноманітну інформацію про предметне, природне та соціальне довкілля. Ця ситуація визначає вимоги до способу передачі змісту ілюстрованих дитячих книг.

У дослідженні було використане таке *визначення терміну «ілюстрований літературний твір»* – це літературний твір, який супроводжується візуальними елементами, такими як малюнки, фотографії або інші графічні зображення, що допомагають краще зрозуміти та уявити зміст тексту. Ілюстрації можуть бути інтегровані в текст або супроводжувати його, створюючи візуально привабливий та інформативний контекст для читача.

Для вирішення першого завдання дослідження здійснено ретроспективний аналіз використання ілюстрованих літературних творів для дітей дошкільного віку. Ілюстровані книги для дітей з'явилися ще в XVIII столітті, але їхнє широке поширення почалося в XIX столітті з розвитком друкарських технологій. У XX столітті ілюстровані книги стали невід'ємною частиною дошкільної освіти. Вони використовувалися для розвитку мовленнєвих навичок, уяви та творчих здібностей у дітей. Сьогодні ілюстровані літературні твори продовжують бути популярними та використовуються у різноманітних освітніх програмах. Вони також інтегруються з цифровими технологіями, створюючи нові можливості для навчання.

Вирішуючи друге завдання дослідження ми визначили особливості розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку під час використання дорослими ілюстрованих літературних творів, а саме розвиток: мовленнєвої активності, словникового запасу, уміння будувати речення та

оповідання, емоційного інтелекту, уваги та пам'яті, творчих здібностей, соціальних навичок.

Стимулювання мовленнєвої активності. Ілюстровані літературні твори стимулюють дітей до активного спілкування. Яскраві та детальні ілюстрації привертають увагу дітей, спонукаючи їх обговорювати побачене, задавати питання та висловлювати свої думки. Під час читання казки діти можуть обговорювати, як виглядають герої, що вони роблять та як розвиваються події. Це сприяє розвитку вміння будувати логічні та зв'язні висловлювання.

Розвиток словникового запасу. Ілюстрації допомагають дітям краще зрозуміти та запам'ятовувати нові слова та фрази. Візуальні образи підкріплюють вербальну інформацію, що сприяє засвоєнню нової лексики. Під час читання книги з ілюстраціями тварин діти можуть дізнатися нові назви тварин, їхні особливості та середовище проживання. Це розширює їхній лексикон та розуміння світу.

Розвиток уміння будувати речення та оповідання. Ілюстровані твори надають дітям можливість практикуватися у будівництві речень та оповідань. Діти можуть описувати ілюстрації, створювати власні історії на їх основі або переказувати побачене. Після перегляду ілюстрованої книги про пригоди діти можуть створити власну історію, використовуючи персонажів та події з книги. Це допомагає розвинути навички послідовного та логічного оповідання.

Розвиток емоційного інтелекту. Ілюстрації допомагають дітям краще зрозуміти та виражати емоції. Візуальні образи можуть передавати різні емоційні стани героїв, що сприяє розвитку емоційного інтелекту у дітей. Під час читання казки з яскравими ілюстраціями, які відображають радість, сум або здивування героїв, діти можуть обговорювати ці емоції та навчатися їх розпізнавати та виражати.

Розвиток уваги та пам'яті. Ілюстровані твори допомагають дітям концентрувати увагу на деталях та запам'ятовувати інформацію. Візуальні образи фіксують увагу дітей та сприяють кращому засвоєнню матеріалу. Під час читання книги з ілюстраціями природи діти можуть довше зосереджуватися на деталях малюнків, запам'ятовуючи назви рослин, тварин та інші елементи природного середовища.

Розвиток творчих здібностей. Ілюстровані твори надихають дітей на творчу діяльність. Діти можуть малювати власні ілюстрації, створювати колажі або вигадувати нові історії на основі побаченого. Після перегляду ілюстрованої книги про казкові істоти діти можуть створити власні малюнки казкових героїв або вигадати нову казку з власними персонажами.

Розвиток соціальних навичок. Спільне читання та обговорення ілюстрованих творів сприяє розвитку соціальних навичок у дітей. Під час групового читання ілюстрованої книги діти можуть обговорювати ілюстрації, ділитися своїми враженнями та спільно створювати історії. Це допомагає розвинути навички спілкування та взаємодії.

Для виконання третього завдання дослідження щодо знайомства дітей старшого дошкільного віку з ілюстрованими літературними творами було проаналізовано чинні освітні програми за допомогою техніки описового аналізу та техніки контент-аналізу. Дані, отримані за допомогою техніки описового аналізу, підсумовувалися та інтерпретувалися в межах раніше визначеного предмета та завдань дослідження. Відповідно було вивчено вимоги до ілюстрованих дитячих книг.

Нами було проаналізовано завдання до художньо-мовленнєвої діяльності в чинних освітніх програмах та обрано освітню комплексну програму «Стежинки у Всесвіт» як таку, що найбільш відповідає реалізації завдань нашого дослідження.

Для вирішення *четвертого завдання нашого дослідження* було передбачено визначення рівнів розвиненості їхнього зв'язного мовлення. Констатувальний етап експерименту передбачав виявлення рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку. З метою визначення рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку, нами було окреслено комунікативний, пізнавальний та діяльнісний критерії. На основі виокремлених критеріїв та показників нами було окреслено стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів дітьми старшого дошкільного віку, а саме: початковий (0 – 4 бали), достатній (5 – 8 балів), високий (9 – 12 балів).

Діагностичним обстеженням на етапі констатувального експерименту було охоплено 42 дитину старшого дошкільного віку, де 20 дітей шостого року життя склали експериментальну груп та 22 дитини увійшли до складу контрольної групи.

Узагальнення результатів констатувального етапу експерименту, дало змогу зробити висновок, що переважна більшість дітей старшого дошкільного віку експериментальної та контрольної груп, знаходяться на початковому та достатньому рівнях розвитку зв'язного мовлення. Встановлений недостатній рівень розвитку зв'язного мовлення обумовив необхідність запровадження ілюстрованих літературних творів у практику роботи з дітьми старшого дошкільного віку.

Задля реалізації пропонованої нами технології роботи з ілюстрованими літературними творами з дітьми старшого дошкільного віку було задіяно такі форми роботи: бесіда про письменника (спрощена біографія); перегляд ілюстрацій із запитаннями для активізації уваги; читання твору вихователем; перегляд та обговорення ілюстрацій; інтерактивні вправи (наприклад, добери ілюстрацію до епізоду); колективне обговорення вражень («Що найбільше

сподобалося?»); творча робота (малювання, ліплення, складання аплікацій); театралізована діяльність (інсценізація за мотивами твору) тощо.

З метою підвищення інтересу до запропонованої технології нами було проведено семінар практикум для вихователів закладу дошкільної освіти з теми «Залучення дітей дошкільного віку до читання ілюстрованих книг».

У межах розробки технології роботи з розвитку зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку з використанням ілюстрованих літературних творів було запропоновано консультації для батьків.

Здійснений аналіз свідчить про позитивний вплив запровадженої технології в експериментальній групі на розвиток зв'язного мовлення у дітей старшого дошкільного віку.

Ілюстровані літературні твори залишаються важливим інструментом у дошкільній освіті, сприяючи розвитку мовленнєвих, когнітивних, емоційних та соціальних навичок у дітей. Їх ефективне використання вимагає від вихователів належної підготовки та творчого підходу. Сучасні технології та інноваційні методики відкривають нові можливості для інтеграції ілюстрованих творів в освітній процес, роблячи його ще більш цікавим та продуктивним.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Базовий компонент дошкільної освіти (Державний стандарт дошкільної освіти) / Наказ МОН України від 12.01.2021 № 33 «Про затвердження Базового компонента дошкільної освіти (Державного стандарту дошкільної освіти) нова редакція». URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/novij-bazovij-komponent-doshkilnoyi-osviti-zabezpechit-pidvishennya-yiyi-yakosti-ta-vidpovidnist-mizhnarodnim-standartam-sergij-shkarlet> / (дата звернення: 02.03.2023).
2. Бацевич Ф. С. Основи комунікативної лінгвістики: підручник. Київ: Академія, 2004. 344 с.
3. Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: теорія і методика навчання дітей рідної мовлення в дошкільних навчальних закладах: підручник. Київ: Слово, 2015. 704 с.
4. Богуш А. М. Мовленнєвий розвиток дітей від народження до 7 років: монографія. Київ: Слово, 2004. 376 с.
5. Бондаренко Г. М. Психолінгвістичні аспекти розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка*. 2016. № 1. Ч. 2. С. 64-70.
6. Брушневська І. М., Рібцун Ю. В. Комунікативний компонент мовленнєвої діяльності у дітей: діагностичний комплекс: навчально-методичний посібник. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2020. 124 с.
7. Великий тлумачний словник сучасної української мовлення: 170 000. / авт. і голов. ред. В. Т. Бусел. Ірпінь: Перун, 2004. 1425 с.
8. Вчимося мовлення та мови, або Читаємо разом / Укл. К. Л. Крутій, Н. В. Маковецька. Запоріжжя: ТОВ «ЛПІС» ЛТД, 2004. 368 с.

9. Гавриш Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дошкільнят: навчально методичний посібник. Київ: Шкільний світ, 2006. 120 с.
10. Гавриш Н. В. Структура і функції мовленнєво-творчої діяльності дошкільників: дошкільна лінгводидактика. Хрестоматія / упор. А. М. Богуш, Н. В. Гавриш. Київ: Слово», 2005. 320 с.
11. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 2007. 373 с.
12. Гончаренко А. М. Розвиток мовленнєвої компетентності старших дошкільників: навч. метод. посіб. до Базової прогр. розв. дитини дошк. віку «Я у Світі». Київ: Світич, 2009. 160 с.
13. Деснова І. С. Генезис граматичної будови мовлення дитини раннього віку. *Мова як чинник формування громадянина України: матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2008 року.* Запоріжжя. 2008. С. 158-167.
14. Деснова І. С. Запровадження технології роботи з віммельбухами як засобу розвитку діалогічного мовлення дітей раннього віку. *Актуальні проблеми науки та освіти: збірник матеріалів XXV підсумкової науково-практичної конференції викладачів МДУ / За заг. ред. М. В. Трофименка.* Київ: МДУ, 2023. С. 227-230.
15. Деснова І. С., Логоша Б. М. Особливості розвитку зв'язного мовлення у дошкільнят. *Актуальні проблеми формування творчої особистості педагога в контексті наступності дошкільної та початкової освіти: збірник матеріалів VI Міжнародної науково-практичної Інтернет-конференції / за ред. Н.О. Пахальчук; О.П. Демченко.* Вінниця: ТОВ «Меркьюрі-Поділля, 2022. Вип. 11. С. 418-421.
16. Домрачева І. Р., Аксьонова І. О. Основи мовленнєвої діяльності: навч. посіб. Вінниця: 2018. 101 с.

17. Дошкільна освіта: словник-довідник: понад 1000 термінів, понять та назв / Упор. К. Л. Крутій, О. О. Фунтікова. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2010. 324 с.
18. Друшляк М.Г. Словник «візуальної» освіти: графічна грамотність, візуальна грамотність / http://fmo-journal.fizmatsspu.sumy.ua/journals/2019-v2-20-2/2019_2-20-2_Drushlyak_FMO.pdf
19. Живі письменники: дошкільні Рекомендаційні матеріали щодо читання з дітьми дошкільного віку. Київ, Світич. 2021. 196 с.
20. Закон України «Про дошкільну освіту». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2628-14> (дата звернення: 05.09.2024).
21. Зданевич Л. В., Погрібняк Н. В. Розвиток зв'язного мовлення дітей дошкільного віку засобами творів живопису. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 120 с.
22. Калмикова Л. О. Формування мовленнєвих умінь і навичок у дітей: психолінгвістичний та лінгвометодичний аспекти. Київ: НМЦВО, 2003. 320 с.
23. Калмикова Л. О. Психологія мовлення і психолінгвістика: навч. посіб. для студ. вищих навч. закл. Переяслав-Хмельницький: Переяслав-Хмельницький пед. ін-т, 2008. 325 с.
24. Калмикова Л. О. Психологія розвитку мовленнєвої діяльності дітей дошкільного віку. Київ: Либідь, 2011. 462 с.
25. Кардаш Л. В. Специфіка зв'язного мовлення: психологічний та лінгвістичний аспекти. URL: <https://lingvj.oa.edu.ua/articles/2015/n57/13.pdf> (дата звернення: 21.10.2023).
26. Крутій К. Л. Дошкільна лінгводидактика: словник-довідник: понад 600 термінів, понять та назв / упор. А. М. Богуш, К. Л. Крутій. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2014. 200 с.

27. Крутій К. Л. Діагностика мовленнєвого розвитку дітей дошкільного віку: методичний посібник. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2005. 208 с.
28. Крутій К. Л., Деснова І. С., & Блашкова О. М. Особливості засвоєння дитиною дошкільного віку основних закономірностей граматичної будови рідної мовлення. *Вісник Луганського національного університету імені Тараса Шевченка. Педагогічні науки*. 2022. № 8. С. 16-28.
[https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8\(346\)-1-16-28](https://doi.org/10.12958/2227-2844-2021-8(346)-1-16-28)
29. Крутій К. Л., Деснова І. С. Ігрова діяльність, дитяче експериментування та STREAM – пріоритетні напрями дошкільної освіти в Україні та світі / Дошкільне виховання, № 5. 2022. С. 4-10
<https://journals.ua/reader/35359.html?list=2>
30. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Дефініція «Гра як провідний тип діяльності дошкільника»: аналіз підходів. *Академічні студії. Серія педагогіка*. 2022. № 2(4). С. 84-91.
<https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2021.4.2.13>
31. Крутій К. Л., Деснова І. С., Замелюк М. І. Самодіяльна гра дитини дошкільного віку: важливість єдиних термінологічних підходів. *Академічні студії. Серія «педагогіка»*. 2022. № 1. С. 122-133.
<https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2022.1.18>
32. Крутій К. Л. Освітній простір дошкільного навчального закладу: монографія: у 2-х ч. Частина друга. Концепція, Програма розвитку та освітні програми ДНЗ. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2009. 284 с.
33. Крутій К. Л. Створення мовленнєвого середовища: теоретичні засади і практична прогнозований результат. Запоріжжя: ТОВ «ЛПКС» ЛТД, 2006. 168 с.
34. Крутій К. Л. Книжки з ілюстрованими творами як перший досвід спілкування дітей із літературою/К.Л. Крутій//Актуальні проблеми науки

- та освіти: зб. матеріалів XXVI підсумкової наук.-практ. конф. викладачів МДУ, м. Київ, 22 лют. 2024 р./за заг. ред. МВ Трофименка.–Маріуполь: МДУ, 2024. С. 232–235.
- 35.Луцан Н. І. Теорія і практика розвитку зв'язного мовлення дітей дошкільного віку в мовленнєво-ігровій діяльності: дис. ... д-ра пед. наук: 13.00.02. Одеса, Південноукр. держ. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського. 2006. 467 с.
  - 36.Михайлова Л. І. Змістовий аспект розвитку розмовного мовлення дітей дошкільного віку. *Наука і освіта. Науково-діяльнісний журнал Південного наукового центру АПН України*. 2009. № 3. С. 110-113.
  - 37.Ніколаєску Е. В. Поняття «мова» і «мовлення» у сучасній лінгвістиці. *Українська мова і література*. 2007. № 4. 157-168.
  - 38.Піроженко Т. А. Мовлення дитини: психологія мовленнєвих досягнень дитини. Київ: Главник, 2005. 112 с.
  - 39.Піроженко Т. О. Комунікативно-мовленнєвий розвиток дошкільника. Тернопіль: Мандрівець, 2010. 152 с.
  - 40.Психологічний словник найсучасніших термінів. Харків: Прапор, 2009. 672 с.
  - 41.Психологія мовлення і психолінгвістика: навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Калмикова Л. О., Калмиков Г. В., Лапшина І. М., Харченко Н. В.; За заг. ред. Л. О. Калмикової. Київ. «Фенікс», 2008. 245 с.
  - 42.Скрипник Н. І., Хом'як І. М. Лінгвофілософські засади концептуалізації поняття «мовлення». *Publishing House «Baltija Publishing»*. № 4. 2021. С. 89-102.

43. Стежинки у Всесвіт : комплексна освітня програма для дітей раннього та передшкільного віку / автор. колектив ; наук. керівник К. Л. Крутій. Запоріжжя : ТОВ “ЛІПС” ЛТД, 2020. 244 с.
44. Хома Т. Поняття мовлення, мовлення та культури мовлення у науково-лінгвістичній літературі. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Педагогіка. Соціальна робота*. 2011. № 20. 173-175.
45. Федорова М. Теорія і методика ігрової діяльності дітей дошкільного віку: навч. посіб. Житомир: ФОП Левковець, 2018. 105 с.
46. Brown M., Freeman N. We don't play that way at preschool: The moral and ethical dimensions of controlling children's play. In S. Reifel, M. Brown (Eds.), *Early education and care, and reconceptualizing play*. New York, NY: JAI. 2022. 259-274 p.
47. Christie J., Enz B., Vukelich C., & Roskos K. *Teaching language and literacy: Preschool through the elementary grades* (5th ed.). Boston, MA: Pearson. 2014. 156 p.
48. Danny D., Steinberg N. Sciarini. *An Introduction to Psycholinguistics* 2nd editions. London, 2013. 325 p.
49. Duncan J., Lockwood M. *Learning Through Play; A work based approach for early years professional*. New York, NY: Continuum International Pub. Group. 2008. 217 p.
50. Ivrendi A. Early childhood teachers' roles in free play, *Early Years*, 20202. № 40. P. 273-286, DOI: [10.1080/09575146.2017.1403416](https://doi.org/10.1080/09575146.2017.1403416)
51. Fisher K., Hirsh-Pasek K., Golinkoff R. M., Singer D. G., & Berk L. Playing around in school: Implications for learning and educational policy. In A. D. Pellegrini (Ed.), *Oxford library of psychology. The Oxford handbook of the development of play* New York, NY, US: Oxford University Press. 2011. P. 341-360.

52. Fler M. Early Learning and Development Cultural-historical concepts in play (1st ed.). New York: Cambridge University Press. 2010. 147 p.
53. Frost J. L. A history of children's play and play environments: Toward a contemporary child-saving movement. London/New York: Routledge. 2010. 189 p.
54. Gaviria-Loaiza J., Han M., Vu J., Hustedt J. Children's Responses to Different Types of Teacher Involvement During Free Play. *Journal of Childhood Studies*. 2017. № 42. P. 4-10.
55. Ginsburg K. R. The importance of play in promoting healthy child development and maintaining strong parent-child bonds. *Pediatrics*. 2007. № 119(1). P. 182-191.
56. Gray P. The Value of Play I: The Definition of Play Gives Insights. 2008. <https://www.psychologytoday.com/intl/blog/freedom-learn/200811/the-value-play-i-the-definition-play-gives-insights>
57. Han M. Teacher-child co-play. In R. Carlisle (Ed.), *Encyclopedia of play in today's society*. Thousand Oaks, CA: SAGE. 2009. P. 701-705.
58. Hughes F. Spontaneous play in the 21st century. In O. Saracho & B. Spodek (Eds.), *Contemporary perspectives on play in early childhood education*. Greenwich, CT: Information Age Publishing. 2003. P. 21-40
59. Johnson J., Christie, J., Wardle F. *Play, development and early childhood*. Boston, MA: Pearson. 2005. 178 p.
60. Kontos S. Preschool teachers' talk, roles, and activity setting during free play. *Early Childhood Research Quarterly*, 2009. № 14(3), P. 363-382. doi: 10.1016/S0885-2006(99)00016-2
61. Kruty K. Chorna H. Samsonova J. Kurinna A. Sorochnytska O., Desnova I. Genesis of Grammatical Structure of a Preschool Child Language / *Revista*

- Românească pentru Educație Multidimensională 2022. Volume 14, Issue Sup1, P. 495-528. <https://doi.org/10.18662/rrem/14.1Sup1/563>
62. Kruty K., Holiuk O., Desnova I., Rodiuk N., Bilska O., Pakhalchuk N., Blashkova O. Dysontogenesis and reduction of childrens game: analysis, consequences, ways to solve problems / Society. Integration. Education Proceedings of the International Scientific Conference 2022, Volume 1, P. 415-425. <http://journals.rta.lv/index.php/SIE/article/view/6827/5704>
63. Kruty K., Desnova I. Introduction of the italian Reggio – approach to the creation of the environment in local communities of ukraine / Territory of innovations: best practices for sustainable development at the local level. Part 1: digest of analytical stage of international scientific and educational project Collective Monograph Sc. ed. V. Omelianenko, O. Prokopenko, T. Tirto. Tallinn: Teadmus, 2022. P. 50-74.
64. Leech K. A., & Rowe M. L. A comparison of preschool children's discussions with parents during picture book and chapter book reading. *First Language*. 2014. № 34(3). P.p. 205-226. <https://doi.org/10.1177/0142723714534220>
65. Meyer B. Game-based language learning for pre-school children: a design perspective. In *Proceedings of the 6th European Conference on Games Based Learning: ECGBL 2012*. P. 332-346. Academic Conferences Limited.
66. Özyürek A., Aydoğan Y. Okul öncesi öğretmenlerinin serbest zaman etkinliklerine ilişkin uygulamalarının incelenmesi. *Sakarya Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 2011. № 22. P. 41-58.
67. Podolskiy A. Cultural-Historical Theory of Development. In: Seel N. M. (eds) *Encyclopedia of the Sciences of Learning*. Springer, Boston, MA. 2012. P. 879-881. https://doi.org/10.1007/978-1-4419-1428-6_311
68. Reese E. & Cox A. Quality of adult book reading affects children's emergent literacy. *Developmental Psychology*. 1999. № 35. P.p. 20-28.

69. Rowlands F. An analysis of teachers' attitudes towards play and children's free play opportunities. (Unpublished Master's thesis). Concordia University, Canada. 2007. P. 143-161.
70. Santer J., Griffiths C., Goodall D. Free play in early childhood: a literature review [PDF]. London: Play England. 2007. № 51. P. 89-96.
71. Sapir E. *Language: An introduction to the study of speech*. Courier Corporation. 2004. P. 281.
72. Sedivy J. *Language in mind: An introduction to psycholinguistics*. Sunderland, Massachusetts: Sinauer Associates, 2018. P. 261.
73. Sipe L. R. Talking back and taking over: Young children's expressive engagement during storybook read alouds. *Reading Teacher*. 2002. № 55. P.p. 475-476.
74. Spielberger J., McLane J. Can too many cooks spoil the broth? Beliefs about the teacher's role in children's play. In C.R. Brown & C. Marchant (Eds.), *Play in practice: Case studies in young children's play*. 2002. № 17. P. 3-19.
75. Tarman B., Tarman I. Teachers' involvement in children's play and social interaction. *Elementary Education Online*. 2011. № 10(1). P. 325-337.
76. Trawick-Smith J., Dziurgot T. «Good-fit» teacher-child play interactions and the subsequent autonomous play of preschool children. *Early Childhood Research Quarterly*. 2011. № 26(1) P. 110-123.
77. Vu J. A., Han M., Buell M. J. The effects of in-service training on teachers' beliefs and practices in children's play. *European Early Childhood Education Research Journal* 2015. № 23(4). P. 444-460. doi: 10.1080/1350293X.2015.1087144
78. Vygotsky L.S. *Thought and Language*. Cambridge: MIT. 2002. P. 576.
79. Vygotsky L. S. *The collected works* (Vol. 5, R. W. Rieber Ed.). New York: Plenum. 1998. 467 p.

80. Weisberg D., Hirsh-Pasek K., Golinkoff R. Guided play: Where curricular goals meet playful pedagogy. *Mind, Brain, and Education* 2013. № 7(2). P. 104-112.
81. Wu M. Taiwanese pre-service teachers' play perceptions and practices: A case study (Unpublished doctoral dissertation). Pennsylvania State University. 2016. 214 p.
82. Yang O.S. Guiding children's verbal plan and evaluation during free play: An application of Vygotsky's genetic epistemology to the early childhood classroom. *Early Childhood Education Journal*. 2000. № 28. P. 3-10.
83. Zupančič T. Kakovostna književna ilustracija za otroke [Quality Literary Illustration for Children]. *Otrok in knjiga*. 2012. № 39(85). P.p. 5–6.

ДОДАТКИ

Додаток А

**Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей
старшого дошкільного віку за пізнавальним критерієм
(констатувальний етап, у %)**

Показники	Стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів за показниками когнітивного критерію (%)					
	Початковий		Достатній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Показник: «Вміння скласти розповідь за ілюстрованим літературним твором»						
Діагностичне завдання «Склади речення за серією ілюстрацій»	14,5	13,9	51,8	54,2	33,7	31,9
Показник: «Вміння скласти послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору»						
Діагностичне завдання «Склади розповідь за серією ілюстрацій»	14,2	14,1	53,6	53,3	32,2	32,6
Середні арифметичні показники за пізнавальним критерієм	14,35	14,0	52,7	53,75	32,95	32,25

Додаток Б

Результати дослідження рівнів зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм (констатувальний етап, у %)

Показники	Стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів за показниками діяльнісного критерію (%)					
	Початковий		Достатній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Показники: «Вміння передавати зміст знайомого ілюстрованого літературного твору».						
Діагностичне завдання «Розкажи знайоме оповідання знайоме оповідання»	14,4	13,9	51,2	51,7	34,4	34,4
Показники: «Вміння скласти оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору».						
Діагностичне завдання «Склади оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору»	13,9	14,1	50,9	50,6	35,2	35,3
Середні арифметичні показники за практичним критерієм	14,15	14,0	51,05	51,15	34,8	34,85

**Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в
дітей старшого дошкільного віку за комунікативним критерієм
(контрольний етап, у %)**

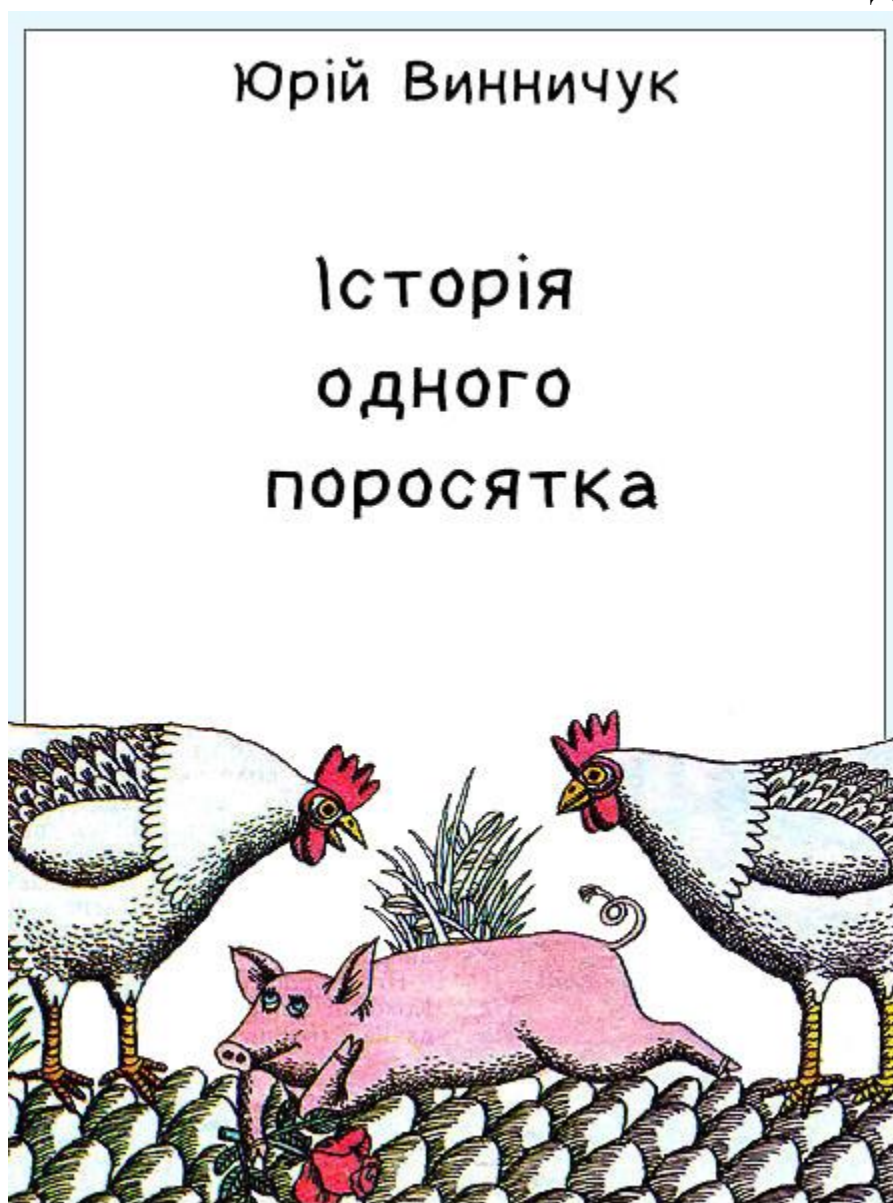
Показники	Стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів за показниками комунікативного критерію (%)					
	Початковий		Достатній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Показник: Вміння добирати слова та фрази						
Діагностичне завдання	12,7	10,4	50,4	50,9	36,9	38,7
Показник: Вміння змінювати інтонацію в залежності від змісту висловлювання						
Діагностичне завдання	13,7	9,8	53,6	51,0	32,7	39,2
Середні арифметичні показники за комунікативним критерієм	13,2	10,1	52,0	50,95	34,8	38,95

Результати дослідження рівнів розвиненості зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за пізнавальним критерієм (контрольний етап, у %)

Показники	Стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів за показниками когнітивного критерію (%)					
	Початковий		Достатній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Показник: «Вміння складати розповідь за ілюстрованим літературним твором»						
Діагностичне завдання	14,1	8,1	51,9	52,3	34,0	37,6
Показник: «Вміння складати послідовно сюжет ілюстрованого літературного твору»						
Діагностичне завдання	13,8	9,4	53,8	50,9	32,4	39,7
Середні арифметичні показники за пізнавальним критерієм	13,95	8,75	52,85	54,6	33,2	37,65

Результати дослідження рівнів зв'язного мовлення в дітей старшого дошкільного віку за практичним критерієм (контрольний етап, у %)

Показники	Стан розвиненості зв'язного мовлення у процесі використання ілюстрованих літературних творів за показниками діяльнісного критерію (%)					
	Початковий		Достатній		Високий	
	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ	КГ	ЕГ
Показники: «Вміння передавати зміст знайомого ілюстрованого літературного твору».						
Діагностичне завдання	13,8	8,3	51,8	54,9	34,4	36,8
Показники: «Вміння складати оповідання за сюжетом пропонованої ілюстрації літературного твору».						
Діагностичне завдання	13,6	7,9	51,4	54,8	35,0	37,3
Середні арифметичні показники за практичним критерієм	13,7	8,1	51,6	54,85	34,7	37,05

Ілюстрації – Н. Кохаль

Було собі одне Поросятко, яке любило мандрувати. Не знаю, чого йому не сиділося на місці, а от не сиділося, і край. Покинуло свій хлівчик і своє коритце та й подалося в мандри. І зайшло до королівського замку. Спочатку на нього ніхто уваги не звернув – мало які тут поросята тиняються. Але його побачив король.

– Гей, а це що за порося сновигає? Де воно тут взялося? Зараз до мене гості приїдуть, а тут порося! Негайно забрати його!

Сторожа кинулася Поросятко ловити, та куди там – воно таке прудке, в руки й не дається.

– Стійте! – гаркнув король. – Зараз я його пристрелю! Дайте мені рушницю.

Узяв король рушницю та й почав смалити в Порося, аж гай шумить. Бах! – розлетілося дзеркало. Трах! – посипалася шиба. Гах! – розкололася дорога ваза з німецької порцеляни.

А Поросятко – без жодної подряпинки.

– Ах ти, кляте порося! – крикнув лютий король. – Ану, усі хапайте рушниці й пістолі та бийте цього прибуду!

Гей, що тут зчинилося! Похапала сторожа рушниці, а міністри – пістолі та як почали наввипередки цілити в Поросятко.

Бах! Бах! Бах! – в цілому замку жодного дзеркала не залишилося. Трах! Трах! Трах! – в цілому замку жодної шиби не лишилося. Гах! Гах! Гах! – в цілому замку ані вазочки, ані скляночки не врятувалося.

А Поросятко – без жодної подряпинки.

– Ану прикотіть сюди гармату! – скомандував король. – Зараз я покажу йому, де раки зимують!

Притягли гармату, зарядили – гу-гуп! гу-гуп! гу-гуп! Так усі стіни й повалилися. Весь палац на руїни перетворився.

А Поросятко – без жодної подряпинки.

– Вогонь! – скомандував знову король.

Гу-гуп! гу-гуп! гу-гуп! – ось уже й мури в порошок розсипалися. Нічого не залишилося, на купі каміння стояв король і протирав запорошені очі. А як протер, то побачив на лузі Поросятко, яке мирно лежало на травичці й усміхалося до короля.

– Та що це за напасть така, га? – дивувався він.

– А це, мабуть, нам вороги підіслали, – сказав міністр державної безпеки. – Не могло воно само по собі до такого додуматися.

– Ану підіть та спитайте його, яка гемонська душа підіслала нам оце чудо, – звелів король.

Міністр підійшов до Поросяти й запитав:

– Скажіть мені, любе Поросятко, хто вас наслав на нашу голову, що ви нам і фортецю, і палац зруйнували?

– По-перше, не я руйнувало, а ви самі. А по-друге, ніхто мене не наслав, бо я ходжу із власної волі. Просто я Поросятко, яке любить мандрувати, – відповіло Поросятко і, показавши міністрові язика, побігло собі лугом, весело метляючи хвостиком.

Забігло Поросятко в ліс і потрапило до розбійників. Розбійники оточили його зі всіх боків, повиймали пістолі й ножі і почали повільно звужувати коло. Але Поросятко не злякалося розбійників, а сміливо кинулося їм під ноги. Розбійники закричали:

– Бий! Коли! Ріж!

Що тут зчинилося! У повітрі засвистіли ножі та шаблі, забахкали пістолі, а коли дим розвіявся, то Поросятко побачило довкола себе забитих розбійників. Ані один не ворушився. Самі себе постріляли й порубали.

– Так вам і треба, – сказало Поросятко і помандрувало далі.

Дорога привела його до моря. Великі спінені хвилі билися об скелі. Неподалік причалив корабель. З корабля спустили човен, щоб набрати прісної води. З човна вийшли озброєні матроси.

– Ой, – зітхнуло Поросятко, – я теж хочу стати матросом і плавати на кораблі!

Матроси засміялися:

– Ну, ви чули щось подібне? Порося хоче в море!

– Та ви ще просто не знаєте, з ким маєте справу! – образилося Порося. – Я нещодавно завиграшки зруйнувало ціле королівство! А вчора я поклало трупом дванадцять лютих розбійників!

– О, та ти козак хоч куди! – похвалили його матроси. – Але й ти не знаєш, з ким маєш справу, бо ми не просто матроси, а пірати!

– Справжні-справжнісінькі? – не вірилося Поросяті.

– Найсправжнісінькі!

– Та це ж просто чудово! Якраз вас мені й треба! Я все життя мріяло зустрітися з піратами і стати їхнім отаманом!

– Що? Отаманом? Ну, це вже занадто! Порося – отаманом! Спочатку ти мусиш стати джурою, а тоді матросом, а тоді боцманом, а вже тоді й отаманом.

– Гаразд. Я згодне. Але одна умова: всі ви мусите поклястися, що навіть у найлютіший голод ніхто з вас не помислить перетворити мене на печеню. Мусите до мене ставитись, як до свого товариша. Бо як ми станемо ворогами, то буде з вами те саме, що й з розбійниками.

Пірати презирнулися. Такого завзятого Поросяти їм ще не доводилося зустрічати. І вони погодилися взяти його із собою.

І не розчарувалися, бо дуже скоро Поросятко довело свою хоробрість. Воно першим кидалося на абордаж, сміливо валило з ніг ворога, зчиняло таку метушню, що піратам робота йшла як по маслу.

– Ще нам так ніколи не працювалося, як із цим Поросятком, – казали вони.

– От-от, – погодився отаман. – Я навіть думаю, що після мене не буде у вас кращого отамана, ніж це Порося. А я вже старий. Грошків наскладав доволі, пора й на заслужений спочинок.

Так і сталося. Отаман покинув корабель і подався доживати віку на батьківщину, а Порося обрано було за отамана. І так воно вдатно верховодило, що пірати всі як один неймовірно розбагатіли й могли замість одного аж десять кораблів спорядити. І всією цією армадою командувало Порося. Слава про нього котилася з краю в край. Які тільки королі не запрошували його до себе на службу. А король французький Л'юдзьо Вісімнадцятий навіть забаг видати за Поросятко свою дочку. Дочка в плач:

– Як? За Порося? О мама мія!

– Не за Порося, а за адмірала королівської фльоти! Коби він лише згодився, ми б такого чосу дали тим гішпанцям, що вони б і носа не посміли виткнути в море.

Не довго думаючи, послав король французький сватів до нашого поросяти. Воно їх уважно вислухало і сказало:

– Добре, я згодне. Але в мене є такі умови. Перша – нехай ваша французька королівна поїде на мою батьківщину, а родом я, коли ви знаєте, з самої Коломії. Так ото нехай ваша французька королівна навчиться по-нашому балакати, бо я по-вашому ані хрю-хрю. А друге – нехай навчиться тертюхи пекти, бо це в мене найулюбленіша страва. А без цього нічого не вийде.

Нічого робити, поїхала королівна до Коломії і півроку вчилася в якогось дячка говорити по-коломійському, а далі ще місяць – тертюхи пекти. Приїхала додому, а тато питає:

– Ну, моя доню, як там наука?

– Люкс! Навчиламсі так шварґотіти по-тамтешньому, що мене теперичка від газдині не відрізниш. Взяла звідти вбрання та й буду ту носила. А яке файне! Най сі наші графіні попукають зі злости!

Словом, коли приїхало Порося до Парижа, то зустріла його королівна в такій одежі, аж у нього серце затьохало: чобітки в неї червоні, сорочка рантухова, опинка волічкова, а пояси крамські, а що коралів та намиста на шиї – зразу видно, що то або королівна французька, або дівка з Коломії. Та як ще вона піднесла Поросяти повну макітру тертюхів з часником та зі сметаною, то наше Порося забуло вже про все на світі.

А далі жили вони в Парижі, а Порося тільки команди посилало на свої кораблі. Дуже скоро іспанці попросили миру. І тоді Поросятко вирішило навідати рідні сторони. А треба сказати, що король пресуворо заборонив своїм підданам називати зятя поросям. Та, зрештою, воно на порося уже не так скидалося, бо був то вже справжнісінький кабанчик. А як ще воно вбереться по-адміральськи та вдягне капелюх з павичевим пір'ям та шпагу почепить – ого-го! Мало хто й рівнятися може з ним за вродою.

Ото як вирушили вони до Коломиї, то їхали через усю Європу, і вся Європа на пальчики ставала, щоб побачити славного героя, грозу морів та океанів. Усі тільки язиками прицокували:

– Ах, який красень! Які в нього очі! А які у нього вуста! А яка мужня постава! Одне слово – герой!

З Відня до самого Львова австрійський цісар особисто супроводжував Поросятко й королівну і всю дорогу уплітав з ними тертюхи – так йому посмакувало.

І лише в Коломиї наші дядьки не дали собі в очі наплювати й вигукнули:

– Дивіться, люди добрі! Свиню в бричці повезли!

Тут уже весь натовп загув:

– Свиню везуть! Свиню!

Поросятко як тее почуло, шпагу вийняло та як крикне:

– Ах ви селяхи зачухані! Це я свиня? Самі ви свині!

Та як затупає ніжками, та як захрюкає – тут Порося й прокинулося. Дивиться – лежить воно у поросі під плотом і кури його обступили.

– Чого це ти розбушувалося? – спитала одна курка.

– Та так, – позіхнуло Порося. – Приснилася якась дурниця... А що, їсти вже давали?

– Давали, давали, та тільки ніяк тебе не могли добудитися. Піди покувікай під двері, може, господиня винесе щось.

– Піду покувікаю, – згодилося Порося, яке дуже любило мандрувати, але тільки тоді, коли спало на сонечку.

Про книжку «Тю!» — сказав їжачок»

«Тю!» — сказав їжачок» - це нова казка від видатного вітчизняного письменника Сашка Дерманського.

Майже щоночі тато їжачка Тю - Зизаній ходів у село до людяків проводити свої наукові дослідження, їжак прагне написати науковий трактат та довести звірам, що вони помиляються щодо цих істот! В той час їжачок Тю страждав від нудьги, літаючи у мріях про мандри, і як часто буває, пригоди самі знайшли свого героя, який й гадки не мав, що йому готує цей день! Після появи ведмедика Михася, якому терміново потрібен мед та білочки Лампочки, життя Тю наповнюється пригодами та мандрівками у пошуках меду, дослідженням лісу і його мешканців, але несподівано авантюра перетворюється на справжній детектив.

Коли Зизаній зникає під час одного з нічних досліджень, лише дружбанда на чолі з їжачком Тю зможе врятувати татка, тож мерщій на допомогу! Казка «Тю!» — сказав їжачок» видана в межах серії «[У вирі пригод](#)» видавництва «[Vivat](#)», книга має чудові авторські ілюстрації Альони Потьомкіної, які додають ще більшої атмосферності та кумедності описаним подіям.

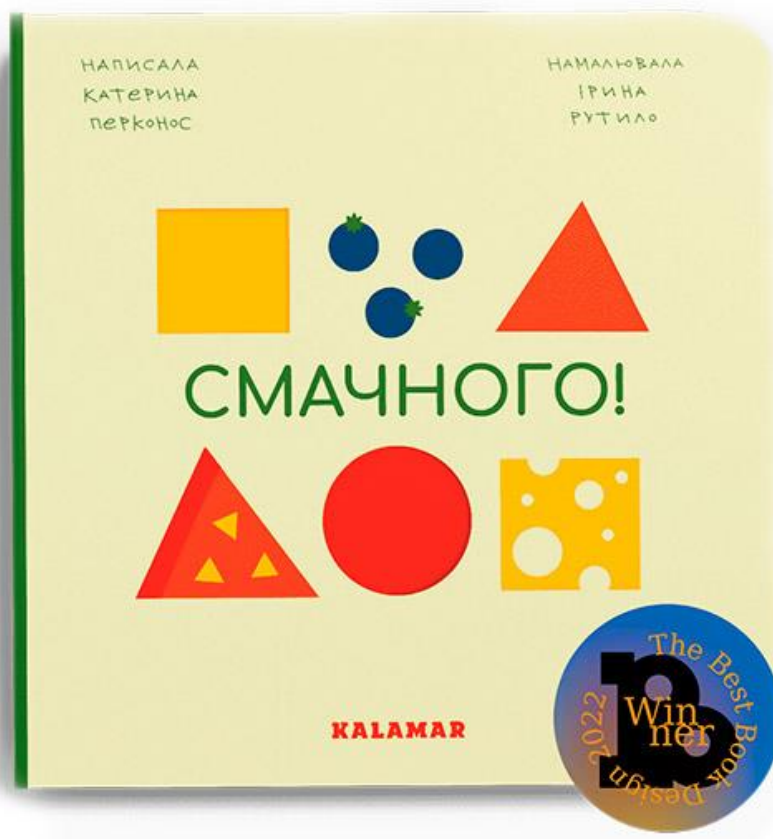
Додаток Ж

У січні 2024 року команда лабораторії дитячого читання «БараБука» Національного центру «Мала академія наук України» [представила](#) десятий, ювілейний список найкращих дитячих і підліткових видань 2023 року. Переможців експерти обирали у кілька етапів: спочатку оголосили довгий список із 100 найпомітніших видань року, тоді — короткий список із 50 книжок, зрештою представили найкраще з виданого за категоріями. Відзначимо, що «BaraBooka. Простір української дитячої книги» — це проєкт підтримки дитячого читання, історія якого почалася 2014 року зі створення [сайту про українську дитячу літературу](#) для дітей та підлітків. Щороку авторки та експерти порталу вказують на яскраві дебюти та відзначають видання різних жанрів і форматів: художні та пізнавальні книжки, новинки для дітей і підлітків різного віку та для родинного читання. Команда «БараБуки» — це **літературознавиці, письменниці та методисти** Лабораторії дитячого читання НЦ «Мала академія наук України».

Ми вирішили розповісти детальніше про цьогорічних переможців, тож у сьогоднішньому матеріалі пропонуємо вашій увазі першу частину найкращих дитячих видань 2023 року. Традиційно на початку зазначаємо головні характеристики книги (автор, ілюстратор, видавництво, кількість сторінок, рекомендований вік) і подаємо її опис або анотацію.

I. Номінація «Перша книга малюка»

1) «Смачного»

Автор: Катерина Перконос

Ілюстратор: Ірина Рутило

Видавництво: «KALAMAR»

Рік видання: 2023

Кількість сторінок: 16

Рекомендований вік: 0–2 роки

Опис книги:

Яскрава книжка-картонка спонукає до спостережливості, розвиває фантазію та допомагає наймолодшим читачам пізнавати світ цілісно. Діти дізнаються про улюблену їжу різних членів сім'ї по об'ємних елементах на кожній сторінці, а на звороті побачать сюжетну картинку з цією стравою.

Тактильні рельєфні елементи зроблять вивчення форм і кольорів цікавим і захопливим, а останній розворот книги запросить маленького читача стати її героєм.

2) «На прогулянку»

З цією книгою ми знайомилися минулого року у статті [«Книги для найменших читачів \(частина 2\)»](#).

3) «Няв-гав-кар ква-му-га-ко, або Звуконаслідування, або Вчуса говорити»

Автор: Олег Симоненко

Ілюстратор: Наталія Кудляк

Видавництво: «Час майстрів»

Рік видання: 2023

Кількість сторінок: 16

Рекомендований вік: 1–4 роки

Опис книги:

Дитина вчиться говорити через звуконаслідування, і ця книжка створена, аби допомогти їй у цьому. Окрім звуків, які можна наслідувати, у ній є ще й маленькі історії. Тож з нею дитина радіє, повторюючи звуки за тваринами, і водночас спостерігає актуальні для неї ситуації.

Автор цієї книжки Олег Симоненко — батько трьох дітей і директор видавництва «Час майстрів» — разом з найменшою донечкою нещодавно проходив всі сходи на шляху до опанування мовлення. Видавець зауважує, що книга сприяє розвитку мовлення на чотирьох рівнях:

- на першому — дитина повторює, як кажуть тваринки;
- на другому — розповідає, що вони роблять;
- на третьому — запам'ятовує, як слова записуються літерами.
- на четвертому — починає читати.

III. Номінація «Книжка-картинка року»:
«Метелики перетворюються»

Автор: Галина Вдовиченко

Ілюстратор: Софія Рунова

Видавництво: «Видавництво Старого Лева»

Рік видання: 2023

Кількість сторінок: 32

Рекомендований вік: 6–8 років

Анотація:

Ви ж знаєте, як з'являються метелики? Гусінь стає лялечкою, лялечка — прекрасним метеликом. А знаєте, що метелики теж можуть перетворюватися? І, як не дивно, метелики, яких зустрічає маленька героїня книжки Галини Вдовиченко, мають чарівну здатність перетворюватися на турботу, захист, пам'ять, любов і надію.

IV. Номінація «Мальовис року»:

«Пес Патрон і шкарпетковий монстр»

Автор: Юліта Ран

Ілюстратор: Катерина Підлісна

Видавництво: «Ранок»

Рік видання: 2023

Кількість сторінок: 32

Рекомендований вік: 5–12 років

Анотація:

Всі чули про собаку-сапера Патрона, героя війни та національного кумира. Всі знають, як він рятує тисячі життів, знаходячи міни та вибухівку. Але чи знаєте ви, що Патрон ще врятував Землю від здоровезного Шкарпеткового Монстра, який прилетів з далекої галактики? Ні? Тоді розгортайте цей фантастичний комікс, і ви дізнаєтесь про те, що сталося, коли Патрон натрапив на Монстра, чим небезпечні шкарпетки і як Патрон та його друзі, Святе Каченя й робот Григорій, перемогли прибульців-агресорів.

ШІСТЬ РАКУРСІВ «СНІГОВОЇ КОРОЛЕВИ»: ЯК ІЛЮСТРАЦІЇ ФОРМУЮТЬ ЧИТАЧА (АВТОР ОГЛЯДУ – ОЛЬГА КУПРІАН)

Є періоди в році, коли весь світ синхронізується й перечитує / переглядає / переосмислює класичні твори. Напередодні зимовленнях свят хіба що дуже ліниві не шукають «Лускунчика» й «Снігову Королеву» – тексти, що пройшли випробування багатьма поколіннями. Зізнаюся, я й сама попри любов до сучасних святкових історій час від часу передивляюся разом із дитиною світову класику – і щороку відкриваю собі щось нове, суголосне новому життєвому досвіду. Класичні твори перевидаються що кілька років, насамперед із новими ілюстраціями, але час від часу й у нових перекладах. Як змінювалося ілюстрування найпопулярнішої святкової казки Ганса Християна Андерсена – «Снігової Королеви».

Гравюри Вільгельма Педерсена

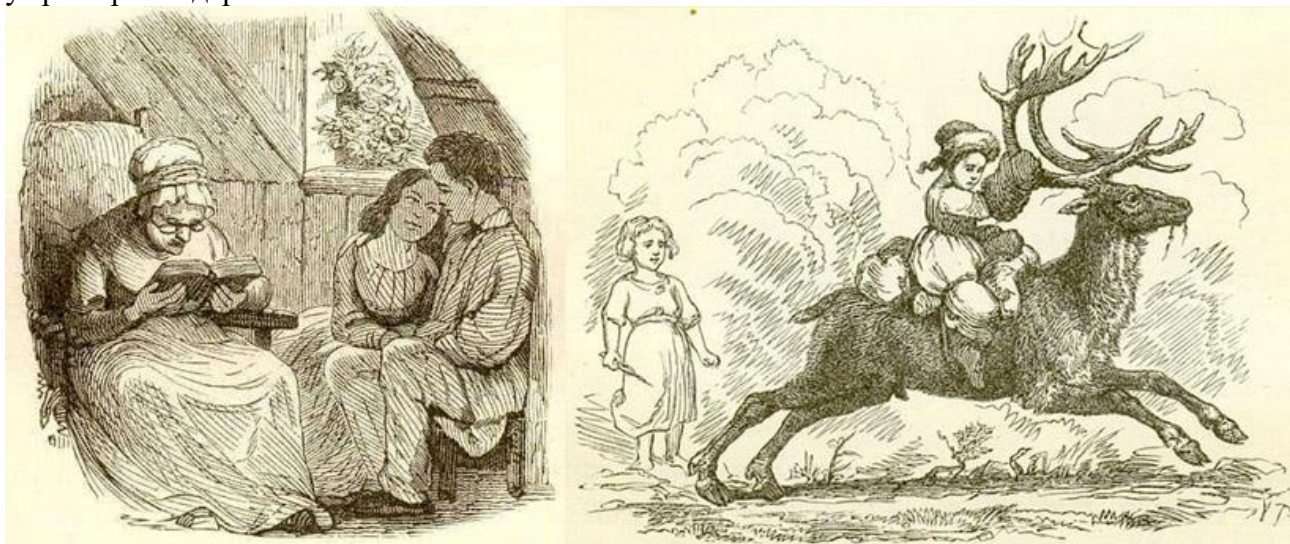
Хроніки Вікіпедії свідчать, що відомий казкар написав свою казку всього за п'ять днів – у пориві величезного натхнення. Це його перша літературна казка, до того Андерсен брався переважно за обробку фольклорних сюжетів. Подейкують, ніби на історію про Снігову Королеву казкаря надихнули події в особистому житті: сам він був безнадійно закоханий у «холодну» оперну приму, а від батька чув немало оповідок про Льодяну Діву, яка буцімто явилася тому перед смертю.

1845 року виходить «Снігова Королева» (Snedronningen) – гостросюжетна, пригодницька чарівна казка, де героям весь час загрожує смертельна небезпека.

Головною героїнею в цій казці стає дівчинка Герда – смілива й добра християнка, яка своєю любов'ю і молитвою рятує друга від прокляття диявольського дзеркала й заодно від вічної мерзлоти.

За чотири роки побачив світ ілюстрований 5-й том казок Андерсена: у ньому було аж 125 малюнків 29-річного данського художника **Вільгельма Педерсена**. Слід згадати, що в ХІХ столітті дітей загалом не балували ні казками, ні тим паче деталізованими ілюстраціями до цих казок. Тож чорно-білі малюнки Педерсона відразу полюбилися читачам. До самої смерті він був ілюстратором Андерсена й завдяки цьому здобув славу як художник. Утім, художник не завжди був задоволений результатом: подеколи виникали труднощі з переведенням малюнків у гравюри на дереві.

На малюнках Педерсона Кай і Герда – радше пара юних закоханих, ніж друзі-діти. Разом із тим образи головних героїв іще по-дитячому округлі. А Снігова Королева нагадує сумного янгола, а не жорстоку викрадачку дітей.

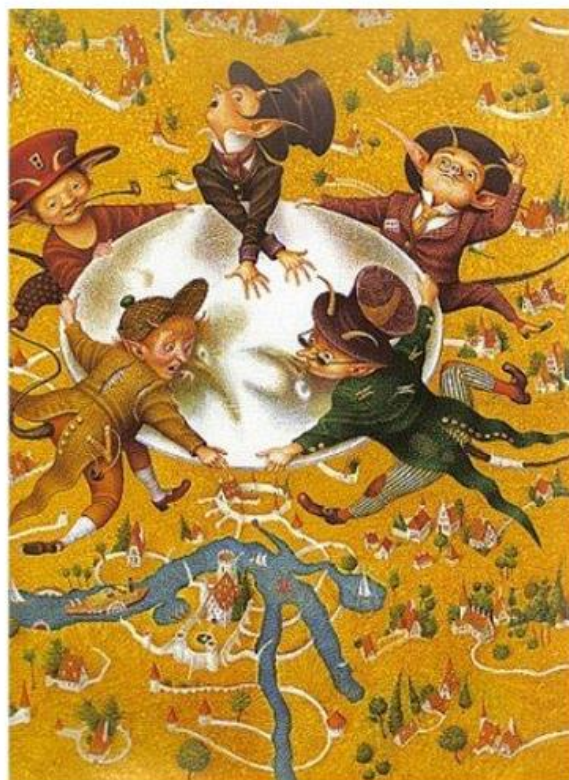
Тріумф Владислава Єрка

Близько двох років малював «Снігову Королеву» один із найвідоміших українських книжкових графіків **Владислав Єрко**. За словами Єрка, він довгий час ходив від видавництва до видавництва зі своїми малюнками – проте нікого його роботи не цікавили. Аж доки художник не потрапив до Івана Малковича. 2000 року в «А-БА-БА-ГА-ЛА-МА-ЗІ» вийшла ошатна й деталізована, видана в подарунковому форматі «Снігова Королева» з ілюстраціями Владислава Єрка. Текст казки переклала з англійської Оксана Іваненко, редакція Івана Малковича.

З того часу ілюстрації Єрка виходили в понад двадцяти країнах світу, а сам художник здобув світову славу й чимало нагород. 2020 року Єрка було номіновано на премію Андерсена. Книжка з ілюстраціями Владислава Єрка стала одним із перших інтерактивних видань в Україні: через додаток для iOS можна побачити, як малює гаряча монетка по замерзлому склу й, подувши на екран і потрусивши гаджет, зімітувати снігопад.

Чим заворожують ілюстрації Владислава Єрка? Окрім неймовірної деталізації – кожен сторінку можна розглядати як вімельбух – на малюнках чарівний і реальний світи дивовижно поєднуються. Кай і Герда виглядають, як звичайні діти, даючи можливість читачам ідентифікувати себе з казковими героями. На додаток, тролі, через яких розбивається

диявольське дзеркало, також схожі на бешкетних дітей. На сторінках цієї книжки немає однозначно негативних персонажів: навіть холодна краса Снігової Королеви не відлякує читачів.

У її образі вбачається навіть людяність: он як вона по-материнськи дбайливо закутала бідолашного Кая у свою сніжну шубу! А що вона не вмів любити, як люблять люди, то це радше її прокляття, якому хочеться поспівчувати.

Класична історія Олексія Черепанова

«Снігова Королева» в ілюструванні **Олексія Черепанова**, яку 2018 року видав «Віват», – найбільш «класичне» видання в цій добірці.

Класичне не лише у плані оформлення, але й у тім, що для цього видання взято старий російський переклад із данської Петра та Анни Ганзенів у літературній обробці Ольги Уліщенко.

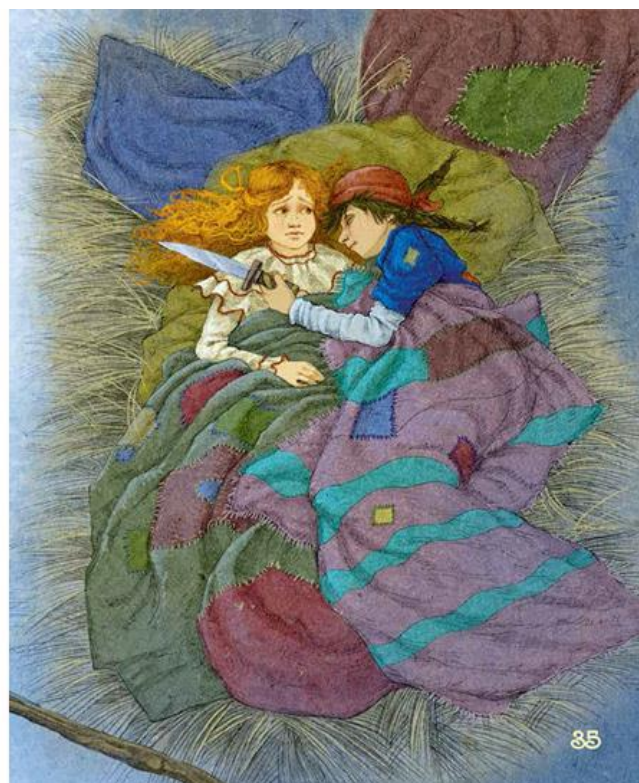
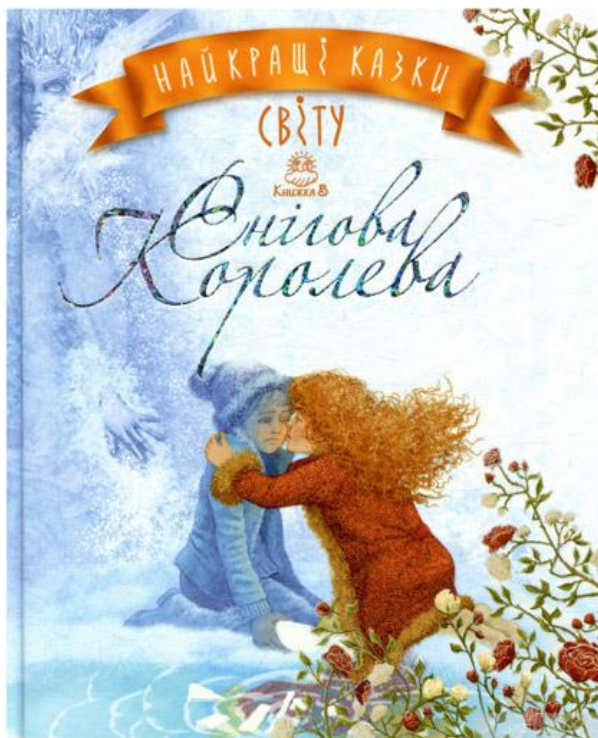

Снігова Королева в баченні Черепанова – тендітна панна з відтінком екзистенційної туги на обличчі й у поставі. Здається, ніби «королева білих бджілок» глибоко самотня (тут мимоволі пригадуєш сучасний «римейк» цього сюжету і його героїню Ельзу з «Крижаного Серця»), бо й навіть коли вона викрадає Кая, очі її випромінюють смуток і жаль.

Погляд Іви Михалян

Адаптований для молодшої аудиторії переказ казки Андерсена вийшов у 2020 році у видавництві «Рідна мова». Ця історія в переказі Лариса Цілик – найкоротша в добірці, повноколірні ілюстрації до неї намалювала художниця **Іва Михалян**. Малюнки тут динамічні та емоційні, персонажі детально промальовані.

Снігова Королева в баченні Іви Михалян страшна і прекрасна водночас – саме такою бачить її Кай, захоплюючись красою сніжинок і лякаючись невідомої сили, що несе його вдалечінь. Бешкетна розбійниця з косичками викликає симпатію, нагадуючи Пеппі Довгапанчоку.

Видання «Рідної мовлення» щедро ілюстроване й містить усього 48 сторінок, які можна прочитати за один раз, а наприкінці читач(к)ам пропонують обміркувати прочитане.

Лялькові персонажі Євгенії Гапчинської

2019 року видавництво «Art Nation Publishing» видало «Снігову Королеву» в оформленні відомої художниці **Євгенії Гапчинської**. Роком раніше дві ілюстровані Гапчинською «Аліси» Льюїса Керрола розлетілися через мережу «АТБ» накладом понад 1,2 млн примірників. Перчинкою видань «Art Nation» стала анімація в доповненій реальності. Видавці спеціально розробили додаток WowBox AR, який робить книжку інтерактивною.

Одягнутий у фірмовлений стиль художниці, диявол видається дещо карикатурним. А от Снігова Королева на своєму кріслі й справді моторошна – бездушна, ніби статуся без очниць. Пухкі рожевощокі Кай і Герда зовні нагадують популярні ляльки LOL, тож це також наближає візуально класичну історію до сучасних дітей (певно, саме тому цю видавництво радить читати книжку від трьох років – хоча саму історію написано явно не для цього віку). Утім, заслуга Гапчинської неоціненна: її малюнки мають величезний попит, і книжки з її ілюстраціями розкуповують небаченими для України накладками.

«Снігову Королеву» переклала з англійської відома перекладачка **Мія Марченко**. «Коли я взялася розпитувати, з'ясувалося, що більшість із наших дорослих читачів пам'ятають цю казку в радянському перекладі, – розповіла Мія Марченко. – А звідти повністю вичищений був і віршик про Христа, і оця важлива фраза, коли Кая викрадає Снігова королева. “Він хотів був прочитати молитву, але в голові крутилася сама таблиця множення”. Тобто в Андерсена ця казка – вочевидь реакція на те, що його світ ставав все більше науковим, все більше розвивав критичне мислення, яке, очевидно, видавалося Андерсену небезпечним для людської душі, адже в казці він асоціює його зі скалками демонічного дзеркала, які “змушують” Кая перекривлювати людей». У цьому виданні, наголосила перекладачка, вони з редакторкою Танею Стус вирішили не робити акцент на християнських мотивах, адаптувавши текст для ширшої аудиторії. Наприклад, слова старої пісні, яку наспівують Кай і Герда, звучать так:

Трояндовий цвіт спалахне й відбує,

Та лиш безумовна любов не минає.

(Для порівняння, в перекладі Наталі Іваничук ідеться саме про рядки з псалма: «Там у долині квітнуть рожі, / А ми в розмові зі Сином Божим»)

Завдяки співпраці з логістичною компанією «Нова пошта» видавництво втілило амбітну мету – щомісяця видавати по класичній книжці з оновленими ілюстраціями українських художників та в оновлених перекладах і складати книжковий WowBox, який можна було передплатити поштою. До книжки додали аудіосупровід трьома мовами та можливість зробити фото й відео з героями і відразу поділитися радістю в соцмережах.

Діти-підлітки Галі Зінько

2021 рік. Книжкам усе складніше конкурувати з додатками у смартфонах. Як здивувати читачів, перевидаючи класику, якій уже понад півтора століття? Нове українське видавництво «Біла Сова» спробувало поєднати три кити: оновлений переклад із данської **Наталі Іваничук**, величні ілюстрації харківської художниці **Галі Зінько** та інтерактивні елементи, що активуються за допомогою ефектів в Instagram. На деяких сторінках можна викликати хуртовину, іншим разом розпускаються червоні троянди, а на останньому розгорті можна погратися довше – провести Герду через «бродилку» до Кая.

Кай і Герда на малюнках Галі Зінько скидаються на довгоногих підлітків, юних і наївних. А Снігова Королева – о, в її образі немає й тіні тієї турботи, яку можна помітити на ілюстраціях Єрка. Ця жінка – холодна й мстива, про що можна судити з хитро примружених очей. Корону її увінчують сови на льодяних гілках, а замість капелюха – вовчі морди. Шкіра її нагадує луску, а весь образ не містить і натяку на милосердя.

В баченні Галі Зінько історія «Снігової Королеви» заходить на територію, цікаву молодшим підліткам. Адже й сама історія – про дорослішання: *»Але, переступаючи поріг, обоє раптом зауважили, що стали дорослими. Троянди в горщиках на ринві зазирали у відчинені вікна, поряд стояли дитячі ослінчики»*. Тонку межу між дитинством і юнацтвом передає остання фраза казки: *»Отак сиділи вони одне біля одного, уже дорослі, та все ще діти душею й серцем, а навколо буяло літо, тепле благословенне літо»*.

Якщо прочитувати стосунки персонажів через історію дорослішання, зворушлива дружба двох дітей обертається першими паростками кохання.

Цікаво й те, що в цьому сюжеті рушійною силою є дівчинка – яка і вирушає в небезпечну пригоду, і долає перешкоди, і рятує свого друга-коханого з холодного палацу. Себто, Герда проходить досить традиційний шлях казкового героя та отримує наприкінці винагороду – коханого «принца». У такому ключі слова малої розбійниці – юної бунтарки з малюнку Галі Зінько – сприймаються досить іронічно: *«– Ото вже ти волоцюга! – промовленняла мала розбійниця до Кая. – Не знаю, чи вартий ти того, щоб бігти за тобою аж на край світу!»*. Гадаю, підліткам цікаво буде поміркувати й над цим питанням, бо й справді: на що ми готові заради наших друзів і коханих?

Джерело: <https://chytomo.com/shist-rakursiv-snihovoi-korolev-iak-iliustratsii-formuiut-chytacha/>